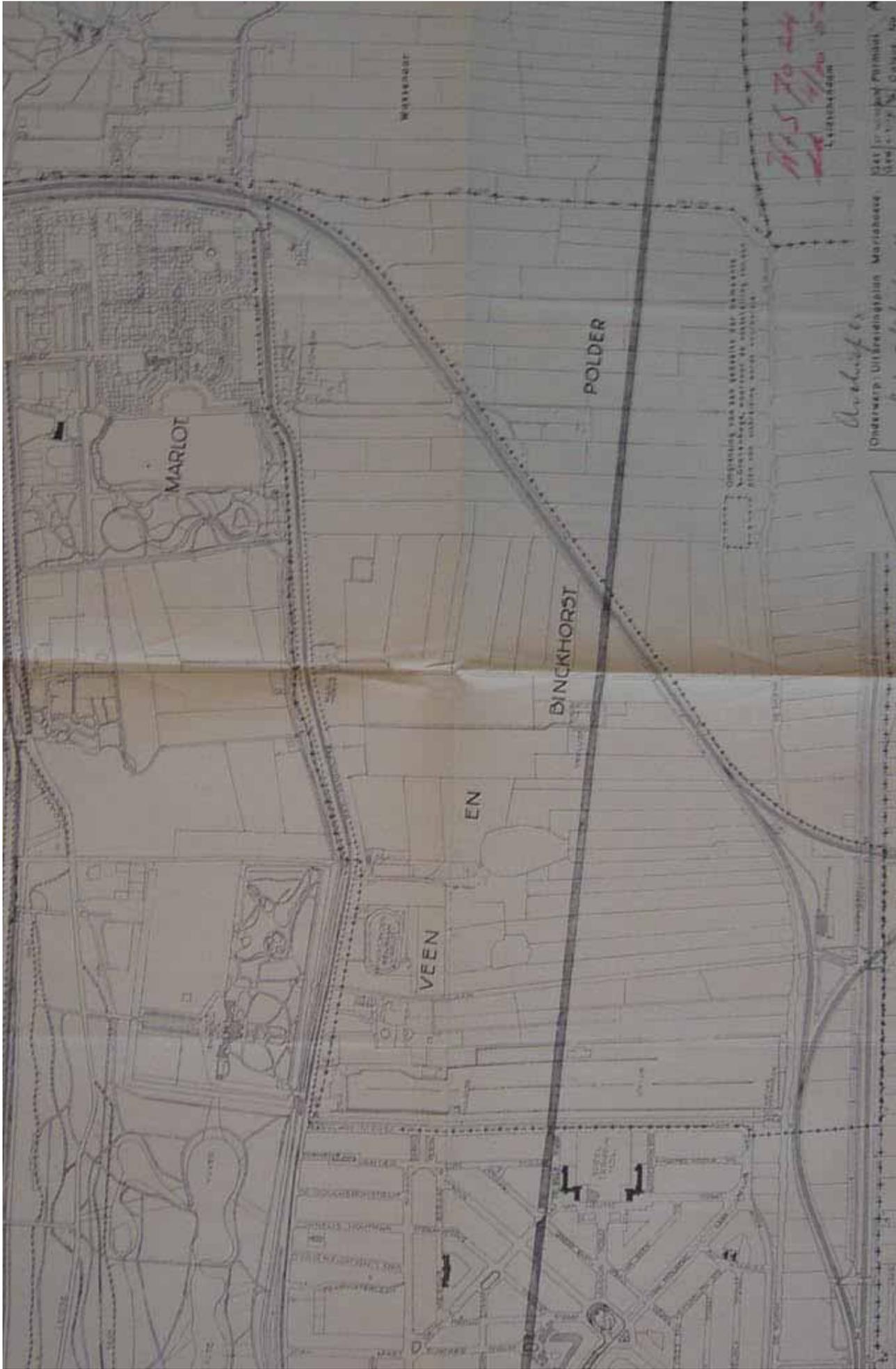

MARIAHOEVE

Inhoudsopgave:

Samenvatting	02
Verantwoording	03
Aanbevelingen	04

Plangeschiedenis

Voorgeschiedenis 1908-1953	04
Het ontwerp van F. van der Sluijs, 1953	05
De magie van Scandinavië	05
Uitwerking van het concept, 1953-1958	07
Bebouwing	10
Zweeds en Haags tegelijk	12

Atlas

1. Situatie	14
2. Begrenzing	15
3. Eigendom	16
4. Bestaande bebouwing	17
5. Bestaande ruimte	18
6. bestaande bebouwing en ruimte	19
7. Structuur en samenhang: eiland in het groen	20
8. Duidelijke randen en centrum	21
9. Collectieve wijkvoorzieningen	22
10. Ondersdelen collectieve wijkvoorzieningen	23
11. Geleding in zes buurten	24
12. Besloten karakter buurten	25
13. Buurten	26
14. Ondersdelen buurtcentra	27
15. Differentiatie per buurt	28
16. Geleding van de openbare ruimte	29
17. Waterstructuur	30
18. Uitwerking waterstructuur	31
19. Hoofdwegen	32
20. Uitwerking hoofdwegen: Het Kleine Loo	33
21. Uitwerking hoofdwegen: Bezuidenhoutseweg	34
22. Uitwerking hoofdwegen: Reigersbergenweg	35
23. Uitwerking hoofdwegen: Hofzichtlaan	36
24. Wijzigingen	37

Fotobladen

1. Omgeving Mariahoeve	38
2. Wijkcentrum	38
3. Randen van de buurten	39
4. Buurtcentra	39
5. Openbaar groen	40
6. Collectief groen A	40
7. Collectief groen B	41
8. Privé groen	41
9. Plintfuncties en trafohuisjes	42
10. Water en erfafscheidingen	42
11. Parkeren A	43
12. Parkeren B, speelplaatsen	43
13. Voorbeeld buurt: Kampen-noord	44
14. Architectuur: compositie	44
15. Architectuur: ensemble, detail en samenhang	45
16. Wijzigingen	45
17. Afwijkingen nieuwbouw	46
18. Dichtslibben ruimte	46

INVULLEN EN UITBREIDEN

Een cultuurhistorische verkenning
van naoorlogse wijken in Den Haag
1945-1965

II Mariahoeve

DLC Architectuurhistorici, Rotterdam
D'Laine Camp
Wijnand Galema
Bregit Jansen
Gerda ten Cate
Jeroen Ruitenbeek
Paul Broekhuizen
September 2000

Samenvatting

Mariahoeve is een woonwijk van 170 hectare, die in 1953 werd ontworpen met de ambitie om anders te zijn dan andere wijken en vooral anders dan Den Haag Zuidwest. De wijk onderscheidt zich allereerst vanwege de locatie, aan de deftige kant van Den Haag. Dat was aanleiding om voor een speciale doelgroep te bouwen, een menging van woningwetbouw en particuliere woningbouw voor middenstanders en welgestelden. Mariahoeve werd in de jaren vijftig gepresenteerd als een woonwijk met luxe, stijl en uitstraling. Voor het stedenbouwkundig ontwerp werd inspiratie in Scandinavië opgedaan.

De invloed uit Scandinavië:

- Geleding van de stad (stad, wijk, buurt) met respect voor individu
- Duidelijke randen en kernen van zowel de wijk als geheel als de zes woonbuurten afzonderlijk
- Differentiatie en menging van woonvormen op buurtniveau
- Toepassing van hoogbouw om ruimte te winnen op het maaiveld
- Vrije compositie van bouwvolumes in het groen
- Hoge kwaliteit van afwerking en inrichting
- Harmonie architectuur en landschap

Mariahoeve combineert een groene, rustige omgeving met stedelijke kwaliteit van compacte buurten, goede voorzieningen en goede verbindingen. Ondanks de nieuwbouw en veranderingen, die zich met meer of minder succes voegen in de logica van de wijk, heeft het concept wonderbaarlijk goed stand gehouden, met name in de collectieve ruimte van binnenhoven, plantsoenen, groenstroken en randbeplanting.

Programma (volgens het concept uitbreidingsplan, 1956)

Een woonwijk voor 25.700 inwoners in 6960 woningen (45% woningwet, 55 % particuliere

bouw), verdeeld over:

- 500 eengezinshuizen (7,3%);
- 115 woningen in twee lagen (1,7 %)
- 145 woningen in drie lagen (2,1%);
- 3300 woningen vier woonlagen (48,0 %)
- 375 woningen in vijf woonlagen (5,4%);
- 1515 woningen in zeven woonlagen (22,0%)
- 930 woningen in twaalf woonlagen (13,5%)
- 80 winkelwoningen
- 160 winkels en 44 bedrijven, 6 niet onder woningen gelegen bedrijven.
- 360 garageboxen
- 13 openbare of bijzondere gebouwen en 18 scholen

Programmatische bijzonderheden:

Menging van woonvormen in buurten met een grote differentiatie van bouwhoogte, woningtype en doelgroepen

Ruimtelijke bijzonderheden:

- De omvangrijke groenstructuur, bestaande uit groene hoofdwegen, een centraal park en bovenal: de plantsoenen in de buurten, waarin openbare, collectieve, en privé tuinen in elkaar overlopen
- Helderere afbakening van randen en kernen, zowel op niveau van de wijk als de afzonderlijke buurten;
- Differentiatie van woningtypen, bouwhoogtes en woonmilieus op buurtniveau, waarbij de buitenruimte zorgt voor samenhang (buurten met een besloten karakter, autoluw, doorlopend groengebied)
- Waardevolle architectuur met rijke detaillering, met een zorgvuldige aansluiting op het maaiveld (ruimtelijk en programmatisch)

Ruimtelijke wijzigingen sinds de bouwtijd:

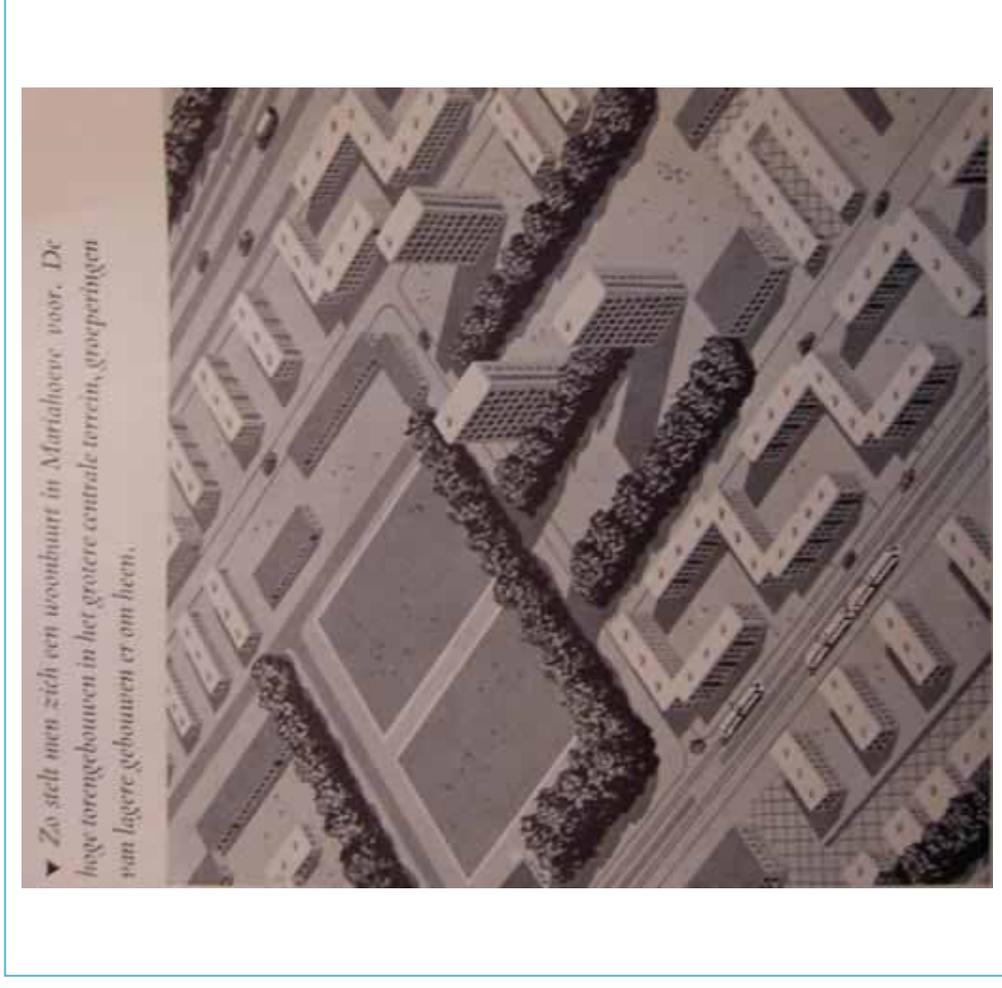
- Het dichtstbijben van de groene ruimte, met name rondom het Park de Horst, langs de

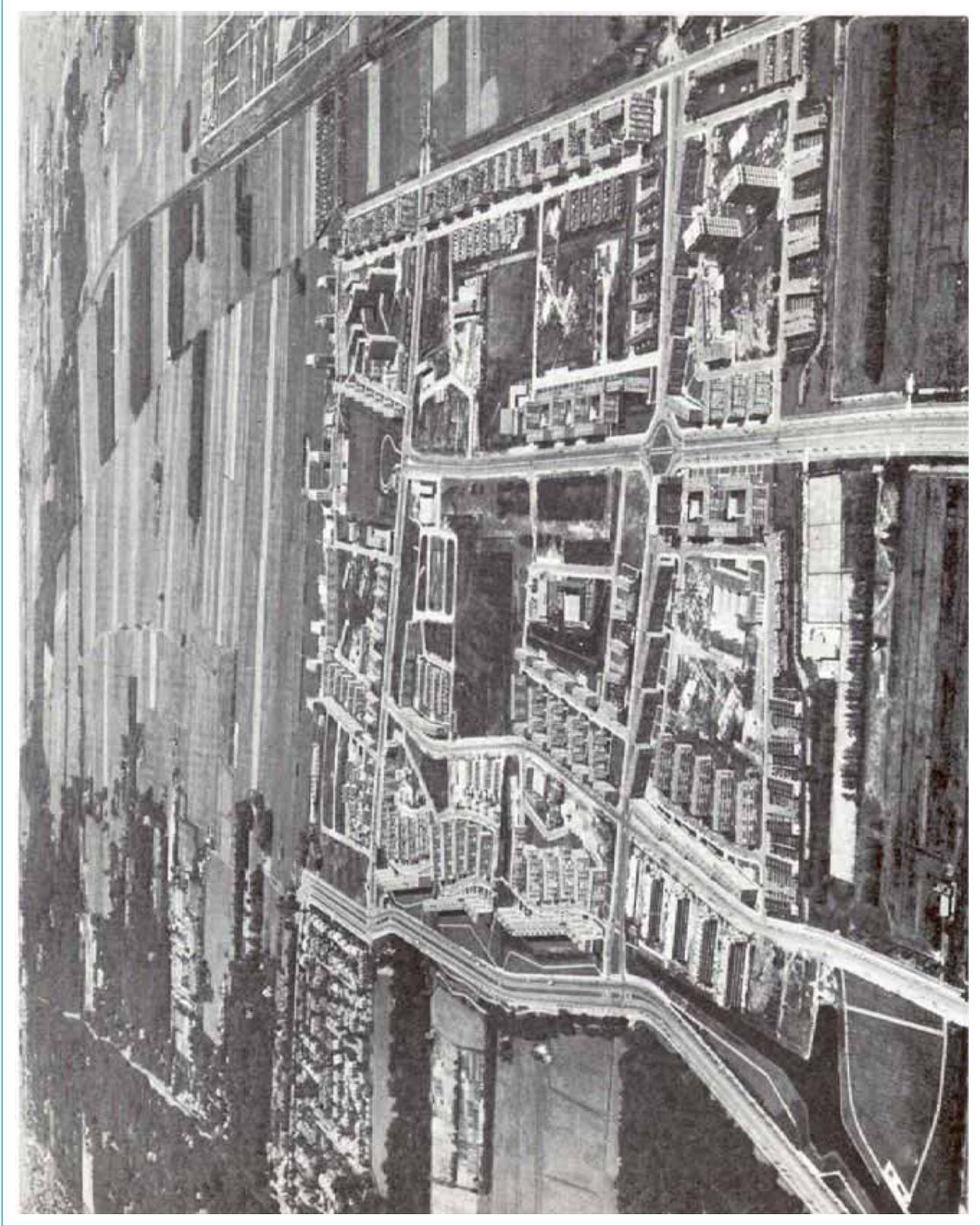
waterstructuur en in de groenzone rondom de wijk

- Verstening van het karakter van de wijk door toename van niet-groene afscheidingen (muren of schuttingen) en verharding
- Transformatie van gebouwen: niet goed functioneren van buurtwinkels, sloop van scholen, uitbreiding van openbare gebouwen

(scholen, bejaardenhuizen, winkelcentrum), nieuwbouw (vooral grondgebonden woningen en huisvesting voor ouderen)

- Nieuwbouw die de 'grammatica' van Mariahoeve niet volgt, met name in de plinten (toenemende geslotenheid, moeizame relatie met het maaiveld, verstening van de voet van gebouwen)

Verantwoording

Algemeen

Dit onderzoek maakt deel uit van de eerste fase in het project Identiteit & Branding Mariahoeve. De drie onderzoeken zijn uitgevoerd in opdracht van Staedion en betreffen:

1. Ruimtelijk en cultuurhistorisch onderzoek, Urban Fabric (dit rapport)
2. Onderzoek naar wijk economie / voorzieningen, WSA
3. Bewonersonderzoek, The Smartagent Company

In het uiteindelijk resultaat van de onderzoeksfase wordt de onderlinge samenhang tussen de drie deelonderzoeken belicht. Het gehele project is gericht op het ontwikkelen van een toekomstvisie op basis van onderzoek naar de huidige identiteit van het gebied en een bepaling van haar merkidentiteit.

Cultuurhistorisch en ruimtelijk onderzoek

De cultuurhistorische waarde van Mariahoeve is reeds eerder onderzocht. 1 Ook heeft de Dienst Stedelijke Ontwikkeling van de gemeente een toetsingskader voor toekomstige ontwikkelingen opgesteld. 2 Beide documenten zijn als uitgangspunt gebruikt, samen met andere literatuur. Verder werd archiefonderzoek verricht en is Mariahoeve in de loop van 2005 vijf maal verkend.

Anders dan het toetsingskader van DSO komt dit onderzoek niet met de aanbeveling om van Mariahoeve een beschermd stadsgezicht te maken. Dit instrument kan wellicht in de toekomst worden gebruikt, maar sluit eigenlijk niet goed aan op de aard en omvang van Mariahoeve en de dynamiek van functies. De cultuurhistorische betekenis van de wijk is evident. De wijk is wellicht het 'toonbeeld van een ongedeelde samenleving',

maar dat was wel een monoculturele samenleving en de bruikbaarheid daarvan voor de huidige samenleving staat niet op voorhand vast. De prioriteit van cultuurhistorie behoort bij de continuïteit van de structuur te liggen, het behoud van afzonderlijke objecten is belangrijk, maar secundair.

Vijftig jaar na de bouw van Mariahoeve is het de vraag hoe de wijk zich in de toekomst kan en moet transformeren, onder druk van veranderingen in de wijk zelf (veroudering voorraad, vergrijzing pioniers, instroom van nieuwe doelgroepen) en daarbuiten (ontwikkelingen van de regionale woningmarkt, omslag van aanbodemmarkt naar vraagmarkt). De beste garantie voor het duurzaam continueren van de bestaande kwaliteiten van Mariahoeve is zorgen dat de wijk in de toekomst een gewild woonmilieu blijft. Dat vraagt niet zozeer om een behoudsvisie op de wijk, maar om een ontwikkelingsvisie – met oog voor (onder meer) de cultuurhistorische kwaliteiten. Enkele bijbehorende vragen:

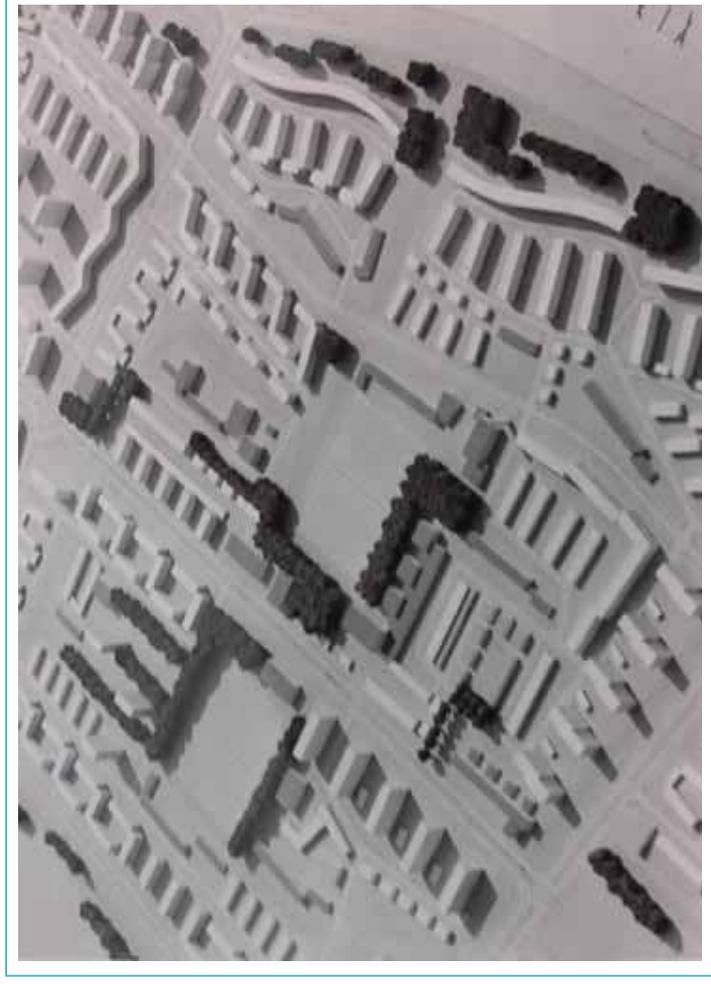
- Hoe kan de bestaande ruimtelijke kwaliteit van Mariahoeve bijdragen aan de woonkwaliteit van de wijk in de toekomst?
- In hoeverre past het aanbod van woningen, bij de vraag voor de toekomst?
- In hoeverre zijn de voorzieningen op buurt- en wijkniveau te handhaven en zijn er mogelijk alternatieve invullingen voor te bedenken?
- Hoe houdbaar is het impliciete concept van collectiviteit dat een halve eeuw geleden voor Mariahoeve werd bedacht?
- Mariahoeve werd ontworpen voor een verzulde, maar ongedeelde samenleving van een halve eeuw geleden – welke doelgroepen uit de gefragmenteerde multiculturele samenleving zouden hiervoor in de plaats kunnen komen?

Vooruitlopend op het beantwoorden van deze (en andere) vragen is het goed om de kwaliteiten op een rij te zetten – niet als te beschermen waarden, maar als input voor veranderingprocessen.

In dit rapport is getracht om de bijzondere kwaliteiten van Mariahoeve precies te benoemen. Het onderzoek spitst zich toe op de mentaliteit waarmee Mariahoeve werd ontworpen en de 'identiteit en branding' van de wijk in de bouwtijd (ook al heette dat toen nog niet zo). De resultaten zijn niet uitgewerkt tot een vastomlijnd eindproduct, zoals een waardekaart of een lijst van de belangrijkste objecten, maar tot aanbevelingen voor ontwikkeling in de toekomst.

Schiedam, oktober 2005

Paul Meurs

Aanbevelingen

<p>De waardering voor Mariahoeve gaat in essentie op het concept van buurten, met duidelijke randen en groene, parkachtige binnengebieden en een de invulling daarvan in woningtypes, bouwhoogtes, beplantingen, gebouwtypologie en architectuur. Dit woonmilieu, waarbij ten tijde van de bouw trots naar Scandinavië werd verwezen, heeft de tand des tijds opmerkelijk goed doorstaan, maar wordt kwetsbaar wanneer in de toekomst mogelijk cruciale elementen in de buitenruimte of de bouwvormen zullen veranderen.</p> <p>Mariahoeve vraagt om een ontwikkelingsvisie, waarin de bestaande cultuurhistorische kwaliteit van de wijk een van de uitgangspunten vormt. De opgave vanuit cultuurhistorie beperkt zich niet tot het zo goed mogelijk consolideren van kwaliteiten, maar gaat ook over het formuleren van een visie op een aantal ontwikkelingen die optreden of al zijn opgetreden en die moeilijk met de intentie van de wijk sporen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ontstaan van achterkantmilieu rondom het park De Horst (bevoorradingsstraat winkels, expeditiehuizen verzorgingshuizen, galerijen van woonflats) • Dichtslibben van de ruimte rondom park De Horst (uitbreidingen winkelcentrum, scholen en verzorgingshuizen) • Onduidelijke status van Park De Horst voor de toekomst, zowel wat betreft betekenis als gebruik, gegeven de recreatiemogelijkheden van de omgeving (Haagse Bos) • Ontstaan van een achterkanten langs de waterstructuur • Ontbreken van een ruimtelijke relatie tussen de woonwijk en het Station Mariahoeve • Dichtslibben van de groenzones rondom de wijk (sportgebouwen, scholen, woonbebouwing, kantoren, woonwagens) en van de ruimte langs de waterstructuur 	<p>van groene afscheidingen door muren en schuttingen.</p> <p>Kwaliteiten gebouwen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Waardevolle architectuur met rijke detaillering, zowel in de particuliere woningbouw, de woningwetbouw als de bijzondere bebouwing. • Duidelijke typologische en esthetische verbanden tussen de verschillende objecten, dit geeft samenhang op het niveau van het gebouwenensemble. • Verschillende uitzonderlijke projecten (met name woningbouw, niet zozeer de bijzondere bebouwing), voor deze pareltjes is nader onderzoek vereist. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkeling van een visie op de structuur en het beheer van de openbare plantsoenen in de wijken, die de essentie van Mariahoeve uitmaken. • Up to date houden en maken van het wijkcentrum (heroverwegen park, retail en andere centrale voorzieningen – ook in relatie tot programma in de randen van de wijk) • Prioriteiten cultuurhistorie: continuïteit van de structuur is belangrijker dan het behoud van afzonderlijke objecten.
<p>Mariahoeve vraagt om een ontwikkelingsvisie, waarin de bestaande cultuurhistorische kwaliteit van de wijk een van de uitgangspunten vormt. De opgave vanuit cultuurhistorie beperkt zich niet tot het zo goed mogelijk consolideren van kwaliteiten, maar gaat ook over het formuleren van een visie op een aantal ontwikkelingen die optreden of al zijn opgetreden en die moeilijk met de intentie van de wijk sporen.</p>	<p>Kwaliteiten buurten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De omvangrijke groenstructuur, bestaande uit openbare plantsoenen, die overlopen in collectieve en privé ruimten • Helderere afbakening van randen en kernen; • Differentiatie van woningtypen, bouwhoogtes en woonmilieus • Herkenbaarheid, door de vormgeving van randen en buurtcentra. 	<p>Knelpunten gebouwen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vervlakten details (erosie architectuur door onderhoud en reparaties) • Afwijkende nieuwbouw (met name van de plinten: slechte aansluitingen op het maaiveld, versterking van de erfafscheidingen) • Leegstand van de buurtcentra en voorzieningen (fysiotherapie, ateliers) in de plinten en kelders van woongebouwen 	<p>Voor wie is Mariahoeve in de toekomst bestemd? De wijk vraagt om een nieuwe invulling aan zowel de lifestyles (divers aanbod) als de bindende samenhang (van wijkcentrum, buurtkernen en de gelede openbare ruimte). Anders dan andere naoorlogse wijken zijn in Mariahoeve duidelijke aanzetten te vinden voor het verder ontwikkelen van een 'levensloopbestendige' wijk (dankzij de gedifferentieerde woningtypen) of differentiatie van woonmilieus per woonbuurt (dankzij de duidelijk begrensde buurten en hun sterke collectieve ruimte). Te denken valt bijvoorbeeld van een koerswijziging van de wijkgedachte (collectief uit de wederopbouwtijd) naar de clubgedachte, een exclusief woonmilieu dat zich richt op bijvoorbeeld ex-pats (in aansluiting op de aanwezigheid in Den Haag van ambassades en internationale instellingen en de nabijheid van Wassenaar en de British School) of senioren (voorzieningen in verzorgingshuizen, aanleunwoningen).</p>
<p>Kwaliteiten wijk als geheel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De omvangrijke groenstructuur, bestaande uit groene hoofdwegen, een centraal park en groene randen rondom de buurten • Helderere afbakening van de randen rondom de wijk en van de centrale kern, bestaande uit het winkelcentrum, Park de Horst en sportvelden • Grote herkenbaarheid van de wijk door de groenstructuur, de randen en de verticale accenten in de buurten. • Rijke en gedifferentieerde woonmilieus, waarin verschillen zowel op het niveau van de wijk, als binnen de afzonderlijke buurten zijn te vinden. <p>Knelpunten wijk als geheel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Moeizame ruimtelijke relatie van de buurten met het wijkcentrum • Weggemoffelde openbare gebouwen in het wijkcentrum (kerken) 	<p>Knelpunten buurten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Afsalvende betekenis van de buurtcentra (verdwijnen buurtwinkels) • Dichtslibben van de ruimte (nieuwbouw, vuilcontainers, parkeren) • Het beheer openbare ruimte (geleding openbaar, collectief en privé) kan in de toekomst problematisch worden • Versterking van de buurten door bouwactiviteiten en door het veranderen 	<p>Opgaven voor de toekomst:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Formuleren van een visie op de ontwikkeling van Mariahoeve op het niveau van wijk, buurt en gebouw met antwoorden op bovengenoemde knelpunten • Up to date houden en maken van de woningvoorraad (technische staat, grootte, ontsluiting, parkeren) • Up to date houden en maken van het concept van de buurten. Dit vereist een invulling die (nieuwe) betekenis geeft aan de impliciete collectieve waarden van de wijk (met name in de openbare ruimte en de buurtvoorzieningen) en de het formuleren van bijbehorende doelgroepen 	<p>De wijk vraagt om een nieuwe invulling aan zowel de lifestyles (divers aanbod) als de bindende samenhang (van wijkcentrum, buurtkernen en de gelede openbare ruimte). Anders dan andere naoorlogse wijken zijn in Mariahoeve duidelijke aanzetten te vinden voor het verder ontwikkelen van een 'levensloopbestendige' wijk (dankzij de gedifferentieerde woningtypen) of differentiatie van woonmilieus per woonbuurt (dankzij de duidelijk begrensde buurten en hun sterke collectieve ruimte). Te denken valt bijvoorbeeld van een koerswijziging van de wijkgedachte (collectief uit de wederopbouwtijd) naar de clubgedachte, een exclusief woonmilieu dat zich richt op bijvoorbeeld ex-pats (in aansluiting op de aanwezigheid in Den Haag van ambassades en internationale instellingen en de nabijheid van Wassenaar en de British School) of senioren (voorzieningen in verzorgingshuizen, aanleunwoningen).</p>

Mariahoeve heeft een uitzonderlijk gunstige ligging in Den Haag, aan de rand van de stad. De wijk ligt in de Veen- en Binkhorstpolder, pal naast een strandwal met het Haagse Bos. De binnenstad van Den Haag, Wassenaar en de snelweg zijn nabij. Mariahoeve vormt een stedelijk eiland in het groen. Aan twee zijden grenst de wijk aan het landschap en aan de andere twee zijden is een brede groenstrook. Hoewel het landschap en de groene ruimte rondom Mariahoeve zijn afgekalfd en dichtgeslibd met bebouwing is de groene setting en de op zich zelf staande positie van de wijk onverminderd goed te ervaren.

Voorgeschiedenis 1908-1953

Vooruitlopend op de realisatie werden in de loop van de twintigste eeuw vier ontwerpen gemaakt voor Mariahoeve. Berlage nam de wijk op in zijn Algemeen Uitbreidingsplan van 1908-11, een nadere uitwerking volgde in de periode 1928-34. W.M. Dudok ontwierp in 1936 een Uitbreidingsplan voor Mariahoeve en kwam in 1948 met een grondige revisie. Al deze ontwerpen werden

letterlijk doorkruist door de Hofpleinlijn, het spoor van Voorburg naar Scheveningen. Op het moment dat de NS in 1953 dit baanvak ophief, ontstond een nieuwe situatie. De vier oude plannen waren op slag onbruikbaar. De erfenis van deze ontwerpen zit daarom niet in hun ruimtelijke opzet, maar in de manier waarop werd gedacht over het soort wijk dat Mariahoeve moest worden en welke bevolkingsgroepen er zouden wonen.

Opvallend voor de tijd van Berlage en Dudok is dat Mariahoeve keer op keer als een stedelijke wijk werd ontworpen met een forse dichtheid, terwijl de directe omgeving van Mariahoeve in de visie van de stedenbouwers veel groener bleef met open landschap en villawijken. Mariahoeve werd, met andere woorden, afgeschilderd als het goedkopere

deel van de betere buurten van de stad. De ligging pal aan het spoor zal hier mede debet aan zijn geweest. Op de plankaarten is Mariahoeve getekend als een soort aanhangsel van de stad, in de verder landelijke woonomgeving tussen Den Haag en Wassenaar.

Berlage zag Mariahoeve (1908) als een compacte wijk met gesloten bouwblokken in een ingewikkeld stelsel van vorkvormige wegen, onregelmatige pleinen en plantsoenen. De doelgroep bestond desijds uit arbeiders en middenstanders. Dudok zorgde met zijn ontwerp voor een versimpeling en verving de gesloten bouwblokken door strokenbouw. In de toelichting op zijn tweede ontwerp (1948) sprak hij over Mariahoeve als een middenstandswijk. De dichtheid was aan de hoge kant (50 woningen per hectare, terwijl 39 woningen desijds de norm was voor zo'n wijk), maar gezien de nabijheid van het Haagse Bos, park Marlot en het groengebied van het Bezuïdenhout vond hij dat niet bezwaarlijk.

De nadere uitwerking van het tweede ontwerp van Dudok, tussen 1948 en 1951, leidde tot discussies binnen de gemeente en met de provincie over de aard van het toekomstige Mariahoeve.

Het was de vraag of de wijk voor arbeiders, welgestelden of een mix van beide groepen was bestemd. H.E. Suyver, directeur van de Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, vond dat Mariahoeve een gemengde wijk moest worden 'met voor de helft arbeidersbevolking'. Volgens hem had Dudok de bebouwing niet intensief (compact) genoeg ontworpen.³ F. Bakker Schut meende dat Dudok wel met een goed aantal woningen en een juiste dichtheid rekende: 'Waar enerzijds de grenzen tussen arbeiders, kleine middenstand en middenstand zeer moeilijk te trekken zijn en anderzijds nog niet met zekerheid te zeggen valt hoe de hier projecteerde

woningen zullen worden gerealiseerd – woningwetbouw of particuliere bouw – lijken mij deze cijfers zeer zeker aanvaardbaar.⁴ Voor de Provinciale Commissie van Advies voor de Uitbreidingsplannen in Zuid-Holland lag de nadruk echter teveel op de goedkope bouw: 'Voorts zou men liever wat minder arbeiders en wat meer middenstandswoningen en woningen voor welgestelden in dit gedeelte zien.'⁵

In de uitwerking van het ontwerp uit 1951 werd een mix gevonden van arm en rijk in Mariahoeve: 24% welgestelden, 40% middenstand en 36% arbeiders. De toelichting uit 1951: 'Deze verhouding houdt verband met de omstandigheid dat de uitbreidingsplannen in het Zuiden van de stad in hoofdzaak voor arbeiderswoningen zijn bestemd.'⁶ Bijzonder aan Mariahoeve was, vergeleken met andere wijken uit deze periode, het relatief lage percentage woningwetwoningen.

De middenstandswoningen waren allemaal als appartementen gedacht. Laagbouw was alleen voor de welgestelden bedoeld. De Commissie van Advies voor de Uitbreidingsplannen in Zuid-Holland was kritisch over deze verdeling (1952) en vond dat Dudok de laagbouw ook voor middenstanders en arbeiders zou moeten bestemmen. Volgens berekening van de commissie moesten in Mariahoeve minstens 235 goedkopere eengezinswoningen worden toegevoegd. Dat zou in de toekomst kunnen gebeuren, bijvoorbeeld in de strook die vrij zou komen na opheffing van de spoorlijn – hoewel daar op dat moment nog geen besluit over was genomen. Een ander punt van kritiek was de stedenbouwkundige vormgeving, de commissie drong erop aan elke nieuw te stichten wijk in Den Haag een duidelijk verschil in karakter te geven en daar ontbrak het nog aan.⁷

Conclusie voorfase

In het ontwerp voor Mariahoeve uit 1948 werd een compromis gezocht tussen een deftige en volkse buurt. Het deftige van Mariahoeve hoorde bij de locatie, ingeklemd tussen Voorburg, Marlot, het Bezuïdenhout en Wassenaar. Het volkse karakter had rond 1950 allang niet meer te maken met de overlast van de Hofpleinlijn. Desijds was wel duidelijk dat de NS het spoor zou opdoeken, hoewel er nog geen concrete beslissing was genomen. De behoefte om in Mariahoeve goedkope arbeiderswoningen te bouwen, kwam voort uit de bouwopgave van de Wederopbouwperiode. Na de oorlog verschoof het accent in de woningbouw van een kwalitatieve naar een kwantitatieve opgave. De enorme woningnood ging de nationale politieke agenda bepalen. Vanwege de tekorten aan materialen, mankracht en deviezen kregen de gemeenten maximale bouwquota opgelegd. Om met de beschikbare middelen zoveel mogelijk woningen te realiseren, stimuleerde de overheid in de jaren vijftig zelfs eenvormigheid en efficiëntie (systeembouw, grootschalige herhaling). Overal in Nederland werd overgeschakeld naar een eenzijdig programma van goedkope en simpele sociale woningbouw. Mariahoeve kwam er gunstig vanaf. Het werd de inzet om weliswaar efficiënt te bouwen en flink wat woningwetbouw te realiseren, maar bovenal was het de bedoeling om een wijk te maken die zich in positieve zin van de nieuwbouwwijken in Den Haag Zuidwest zou onderscheiden.

Het ontwerp van F. van der Sluijs, 1953

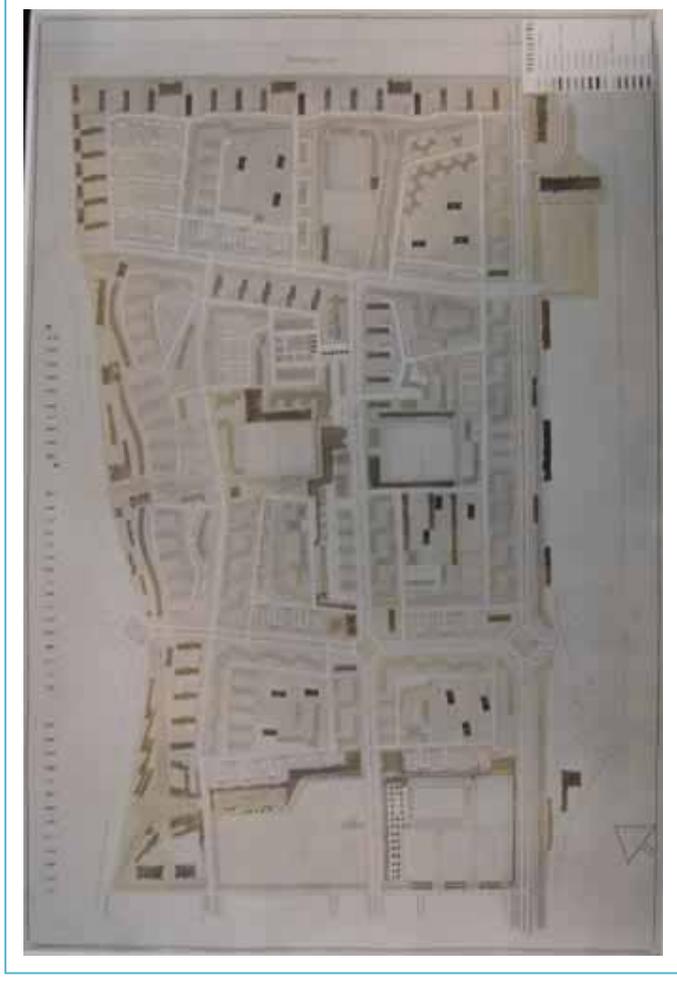
Met het toch nog plotselinge besluit van de NS uit 1953 om de Hofpleinlijn op te heffen, verdween het uitbreidingsplan uit 1948 van tafel. Dudok, die al sinds 1934 als adviseur voor de gemeente had gewerkt, werd niet om een nieuw ontwerp gevraagd. De uitwerking van diens Structuurplan uit 1949 had zulke conflicten opgeleverd, dat er in 1951 een einde was gekomen aan zijn verbintenis in Den Haag. In Mariahoeve was er een extra aanleiding om met zijn aanpak te breken. Het was de ambitie om de wijk heel anders te maken dan de uitbreidingen in Zuidwest, die sterk het stempel van Dudok droegen. Bovendien zou er ruimte moeten worden geschapen om behalve arbeiders ook middenstanders en welgestelden te huisvesten. De mogelijkheid om een wijk met een ander karakter te maken, greep de Gemeentelijke Dienst Wederopbouw en Stadsontwikkeling aan om te laten zien dat er ook een alternatief was voor de rechtlijnigheid en de eenzijdigheid van Dudok. Het nieuwe Uitbreidingsplan voor Mariahoeve werd door de gemeente gemaakt.

De Gemeentelijke Dienst Wederopbouw en Stadsontwikkeling pakte het ontwerp voor Mariahoeve in 1953 voortvarend aan. Uit zes interne studies koos directeur F. Bakker Schut het voorstel van F. van der Sluijs, destijds hoofdontwerper en vanaf 1955 directeur Stadsontwikkeling. Van der Sluijs schreef in zijn memoires enigszins bescheiden dat de keuze voor zijn plan niet geheel 'onbevooroordeeld' was, omdat hij in het najaar van 1953 samen met Bakker Schut en een hoofdingenieur van Gemeentewerken op studiereis naar Denemarken en Zweden was geweest. Kennelijk was er in Scandinavië een gedeeld inzicht gegroeid over de aanpak van de woningbouwopgave en kwam dat in het ontwerp van Van der Sluijs tot uiting. In de officiële stukken en artikelen over Mariahoeve uit de jaren vijftig werd steevast

vermeld dat de wijk onder invloed van Scandinavië was ontstaan, waarbij vooral Zweden werd bedoeld. Deze verwijzing gaf Mariahoeve de gewenste uitstraling: sociale woningbouw, maar wel met stijl, luxe en kwaliteit. Dankzij de inspiratie uit Scandinavië kon Mariahoeve anders worden dan andere wijken in Nederland en bovenal anders dan Den Haag Zuidwest. Uit de Nederlandse architectuurbladen van rond 1950 en de Haagse couranten die berichten over het ontwerp voor Mariahoeve, blijkt dat Scandinavië werd geassocieerd met exclusiviteit en collectieve waarden. Dat imago werd op Mariahoeve geprojecteerd.

Conclusie ontwerp:

Met het ontwerp voor Mariahoeve uit 1953 zette de gemeente zich af tegen de eerdere plannen van Dudok. Zo werd Mariahoeve anders dan andere wijken, en vooral anders dan Den Haag Zuidwest. Dit werd gerechtvaardigd door het programma, met relatief duurdere woningbouw, en met een verwijzing naar eerdere kritiek van de provincie dat de Haagse uitbreidingswijken te weinig een eigen karakter hadden. Als leidraad voor het ontwerp voor Mariahoeve werd de Scandinavische woningbouw aangehouden, waar in de combinatie van stijl en een sociaal gezicht een voor dit deel van Den Haag bruikbare referentie opleverde.

De magie van Scandinavië

Aan het begin van de Wederopbouwperiode was er wereldwijd belangstelling voor de architectuur van de geïndustrialiseerde landen die relatief weinig last van de oorlog hadden gehad, zoals Zwitserland, Brazilië en Zweden.⁸ Hier was de ontwikkeling van de moderne architectuur, de sociale woningbouw en de bouwtechniek voortgeschreden. Scandinavië, Zweden en Denemarken voorop, werd het grote voorbeeld voor volkshuisvesting en woningbouw. Internationale vakbladen, die in Nederland veel werden gelezen, zoals *The Architectural Review* of *l'Architecture d'aujourd'hui*, wijdden artikelen en themanummers aan de noordelijke landen. Zelfs het Zweedstalige *Byggnästaren* vond zijn weg naar de Nederlandse specialisten.

Vanuit Nederland werd al in de jaren veertig met speciale belangstelling naar de woningbouw in Scandinavië gekeken. Zo verkondigde J. in 't Veld, de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting, dat Nederland een voorbeeld kon nemen aan de Zweedse volkshuisvesting.⁹ Deze opmerking ontlokte felle reacties, zo schreef het Genootschap Architectura et Amicitia in een open brief aan de minister in het tijdschrift *Forum* dat de Nederlandse architecten de volkshuisvesting graag op het niveau van Zweden wilden brengen, maar dat in de praktijk niet konden omdat de minimumnormen zo star werden gehanteerd dat het onmogelijk was om beter te bouwen.¹⁰ De inspirerende voorbeelden uit Scandinavië waren voor de Nederlandse situatie van de Wederopbouw te hoog gegrepen.

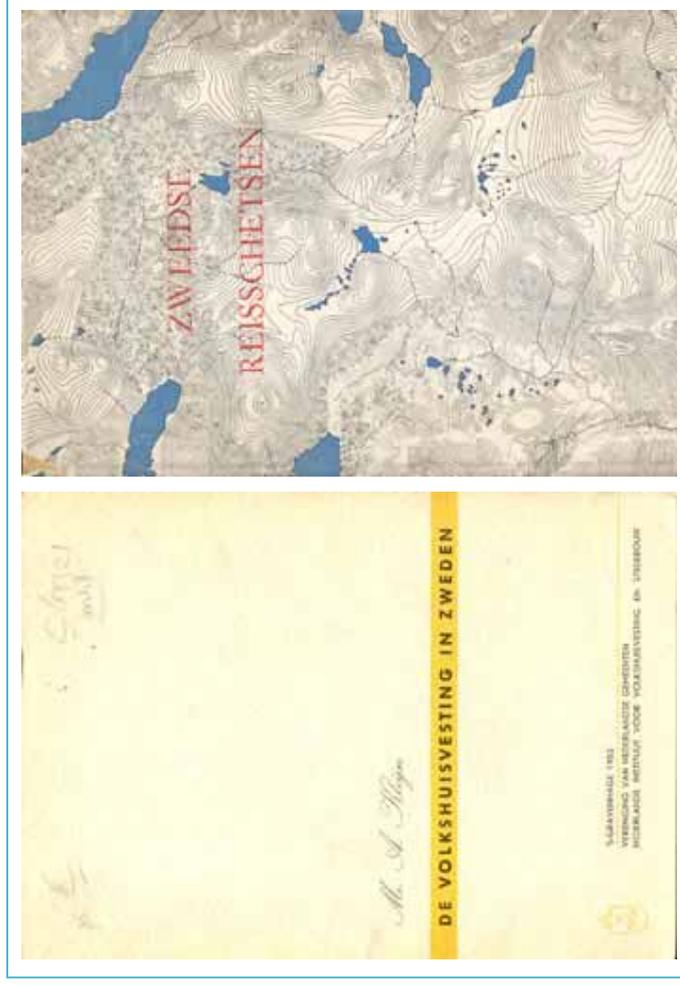
Toch ging in deze periode de ene studiereis na de andere naar Scandinavië. Studenten van de TH Delft maakten in 1947 een reis en deden verslag in het *Katholiek Bouwblad*.¹¹ In hetzelfde jaar bracht ook de Directeur van Bouw- en Woningtoezicht in Rotterdam, G. Efting Dijkstra, een bezoek aan Kopenhagen en Stockholm. Over Stockholm schreef hij in *Publieke Werken* dat een mooier voorbeeld van de moderne open stad welhaast ondenkbaar was. In de woonwijken overheerste een gevoel van ruimte en buiten zijn, volgens hem kwam dat door de pretenteloze architectuur, die vrij van opzettelijke vormen was, en de natuurlijke groenaanleg. Andere reizen naar en publicaties over Scandinavië volgden. Studenten van de Amsterdamse Academie van Bouwkunst gingen in 1948 naar Zweden en bundelden hun reisverhalen.¹² In 1952 en 1961 maakten Delftse studenten studiereizen en in 1962 nam professor Cornelis van Eesteren medewerkers van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders mee naar Gothenburg en Stockholm om inspiratie voor de stedenbouwkundige opgaven in de polders op te doen. In deze context was het allerm minst bijzonder dat ook de gemeente Den Haag een studiereis naar Scandinavië organiseerde. De manier waarop de nieuwe inzichten werden toegepast in Mariahoeve was dat echter wel.

In het ontwerp voor Mariahoeve uit 1953 zijn onderdelen aan te wijzen, die direct van Zweedse voorbeelden lijken af te stammen. Heel direct verwijzen de sterflats aan het Catharinaland naar een project van Sven Backström en Leif Reinius in de wijk Gröndal bij Stockholm uit 1947. In Mariahoeve werd dit project in 1957 geannuleerd, in Breda kwamen dergelijke sterflats wel tot stand, ontworpen door A.P. Koster (1953).¹³ Op een grotere schaal kan een paralel worden getrokken tussen Mariahoeve en bepaalde wijken in Zweden, zoals Kortedala in Göteborg, een ontwerp van Sven Brolids en Jan Wallinders

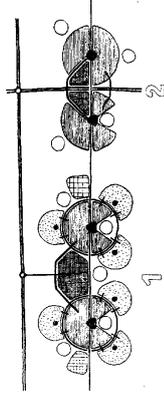
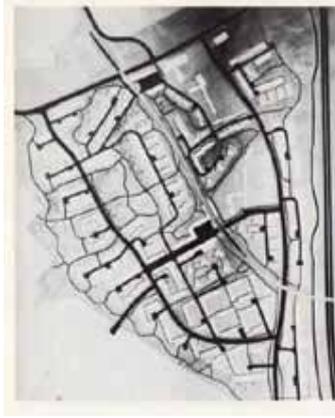
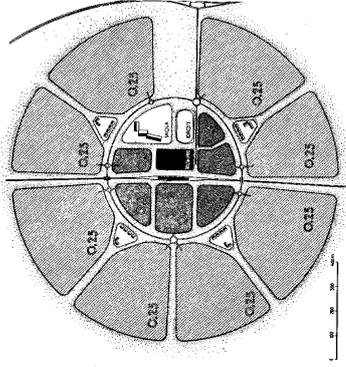
(1951).¹⁴ Belangrijker dan dit soort letterlijke vergelijkingen, is echter de bredere context van de Scandinavische woningbouw en het toenmalige imago van Scandinavië in Nederland. Daar zijn de ingrediënten te vinden van de identiteit van Mariahoeve en de 'branding' van de wijk in de jaren vijftig, hoewel dat toen nog niet zo heette. Wat Nederland desijds van de Zweedse volkshuisvesting kon leren, staat bijvoorbeeld minutieus beschreven in een boek dat Mr. A. Kleijn in 1952 in opdracht van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Nederlands Instituut van Volkshuisvesting en Stedebouw schreef.¹⁵ Het beeld dat Kleijn opraep van de Zweedse woningbouw is bijna integraal van toepassing op Mariahoeve.

De lessen uit de Zweedse volkshuisvesting voor het Nederland van de vroege jaren vijftig zijn samen te vatten in zeven kernbegrippen, die hierna worden toegelicht:

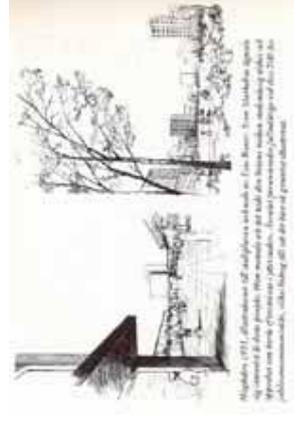
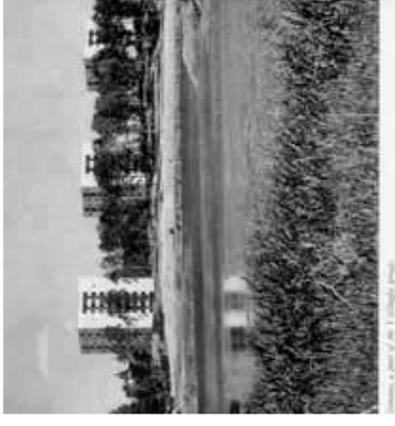
- Geleding van de stad met respect voor het individu
- Begrenzing van wijken en buurten met duidelijke randen en kernen
- Differentiatie en menging van woonvormen op buurniveau
- Toepassing van hoogbouw om ruimte te winnen op het maaiveld
- Vrije compositie van bouwvolumes in het groen
- Hoge kwaliteit van de inrichting en afwerking
- Harmonie van architectuur en natuur

Met de geleding van de stad konden zelfs miljoenensteden in voor het bestuur behapbare eenheden worden opgedeeld. Nog belangrijker was dat daarmee de menselijke schaal en de grootstedelijke schaal gekoppeld werden. Kleijn: 'Het gaat om het (...) scheppen van eenheden, waarvan in de atomiserende stad enige binding uitgaat. Het gaat er bovendien om dit sociale doel te bereiken, zonder de intimiteit van het gezinsleven, het eigen karakter van de woning, het recht op afzondering en de andere persoonlijke belangen van de bewoners in het gedrang te brengen.'¹⁶ Vertaald naar Nederland, heeft het punt van de geleding veel gemeen met de wijkgedachte, die na de oorlog aan veel wijken en buurten ten grondslag lag, maar dan zonder betutteling en met meer ruimte voor individuele ontplooiing.

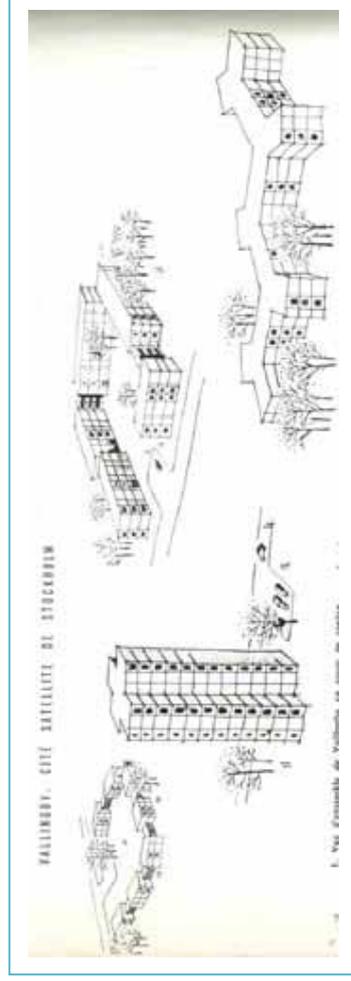

Een gevolg van de geleding van de stad in herkenbare buurten en wijken, was dat deze eenheden duidelijke grenzen en goed ontwikkelde kernen kregen. De Zweedse steden sloten, met al hun hoogbouw, vaak direct op de natuur aan. Door in de buurten en in de wijken goede voorzieningen tot stand te brengen, werd de gemeenschapszin gestimuleerd en kon met zeer kleine woningen toch een grote woonkwaliteit worden bereikt.¹⁷

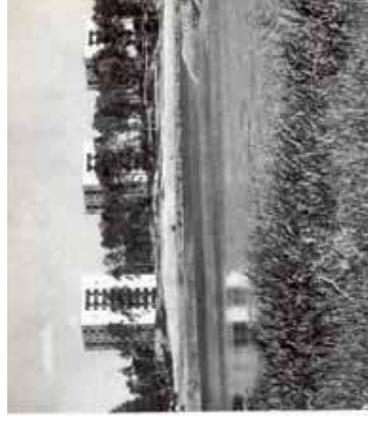

Het opvallendste aan de Zweedse (en Deense) woningbouw van de jaren veertig en vijftig was de differentiatie en menging op buurtniveau. Deze kwam tot stand met gebruikmaking van een bescheiden arsenaal aan bouwsystemen. Enigszins gechargeerd gebeurde in Nederland het omgekeerde: hier waren veel bouwsystemen, die vooral meer van hetzelfde opleverden. In de Scandinavische woonwijken werd hoogbouw afgewisseld door laagbouw. Appartementen, maisonnettes en eengezinshuizen stonden zij aan zij. De verkavelingen lieten een groot aantal varianten zien: geknikte blokken, Z-hoven, H-hoven, laagbouwhoven, geschakelde stervormen, splitlevel-woningen, galerijflats, bejaardenwoningen, etc. Met dit aanbod ontstond er een grote keuzevrijheid, gericht op uiteenlopende doelgroepen (alleenstaanden, ouderen, gezinnen, grote gezinnen, sociale, etc.).

Ondanks de enorme afmetingen van het land, werd in Zweden veel hoogbouw toegepast. Het doel was om compacte wijken te realiseren met ruimte op het maaiveld. Kleijn: 'Juist de hoogbouw maakt meer variatie in het stadsbeeld mogelijk. Goed toegepast leidt ze tot een zinvolle afwisseling tussen horizontale en verticale bebouwing. Bovenal draagt ze er toe bij een gevoel van ruimte te scheppen. Door een losse groepering van de bouwmassa's en een zorgvuldige situering wordt dit ruimtegevoel nog geaccentueerd en in de hand gewerkt.' 'Er heerst daardoor in de Zweedse steden en stadjes een sfeer van ruimte en groen.'¹⁸

Op de schaal van de wijken kenmerkte de Zweedse woningbouw zich door de vrije compositie. De gebouwen stonden ongedwongen in een natuurlijk ogende omgeving, met gemeenschappelijke tuinen of een parkachtige aanleg. Kleijn: 'Het stadsbeeld wordt daardoor veel gevarieerder dan dat, waaraan wij gewend zijn, zowel wat betreft de onderlinge verhouding tussen hoog- en laagbouw (...) als wanneer men let op de ligging van de bebouwing ten opzichte van de straat. Bij de nieuwe Zweedse stadsuitbreidingen tref men zelden typische straten met een bebouwing direct langs het trottoir. Dikwijls zelfs staan de bouwblokken niet eens evenwijdig aan het rijvlak. Men heeft zich veel moeite gegeven aan de stad het "stenen-straten-karakter" te ontnemen.'¹⁹

Een verschil tussen Scandinavië en Nederland in de jaren vijftig was de kwaliteit van de woninginrichting. In Zweden waren, dankzij een ver doorgevoerde standaardisatie, topmaterialen, duurzame afwerking en dure inbouwpakketten voor keukens en badkamers zelfs in de sociale woningbouw betaalbaar. Ook de toepassing van centrale verwarming was gebruikelijk, in een periode dat Nederlandse gezinnen zich nog gezellig om de gaskachels kluisterden. Behalve door het prijspeil en de bouwindustrie werd het kwaliteitsverschil tussen Nederland en Zweden ook door andere voorkeuren bepaald, de Zweden kozen voor minder ruimte, maar meer comfort.

Het zevende en laatste begrip, waarmee de Scandinavische woningbouw kort na de oorlog furore maakte, was de harmonie van architectuur en natuur. De vrij geplaatste bouwblokken en de open ruimte tussen de hoogbouw werden benut voor de aanleg van gemeenschappelijke tuinen, parken of het behoud van de oorspronkelijke natuur. Kleijn: 'Architectuur en natuur vullen elkaar aan, zijn elkaars complement. (...) Het is het Germaanse natuurgevoel, dat hier tot uitdrukking komt. (...) Men heeft de rug toegekeerd aan de absolute architectuur, waar de mens zich, los van de natuur, in tegenstelling daartoe, volkomen in bouwmaterialen, in vormen en verhoudingen heeft uitgeleefd. Men heeft in tegenstelling tot deze opvatting aan de natuur een belangrijke plaats ingeruimd in zijn stedenbouwkundige plannen en heeft er naar gestreefd haar in zo ongerept mogelijke staat in de eigen creatie te doen meespelen.'²⁰

Conclusie Scandinavische invloed
In het ontwerp voor Mariahoeve zijn de kenmerkende eigenschappen van de Zweedse volkshuisvesting verbazingwekkend goed terug te vinden. Mariahoeve werd in zes buurten geleed (1), de wijk en de buurten kregen allemaal duidelijk afgebakende grenzen en een kern met voorzieningen (2). In de buurten kwam een grote differentiatie en menging van woonvormen (3), rondom de hoogbouwtorens werden parkachtige binnengebieden aangelegd (4) en de bebouwing werd met een vrije compositie in dit groene parklandschap geplaatst (5). Met name bij de particuliere flats waren de ambities voor kwaliteit en afwerking hoog (6) en ook in Mariahoeve ontstond harmonie van architectuur en natuur, zowel door de parkachtige inrichting van de buurten, de groene aankleding van de randen en hoofdwegen, als de oriëntatie op het omringende landschap (7).

Van der Sluijs en zijn dienst ontwikkelden in de vervolgfase een strategie om de inzichten uit Scandinavië in de Nederlandse realiteit te verwezenlijken. Bij het stedenbouwkundig plan presenteerden zij woningplattegronden en verkavelingsvormen. Deze waren door architect F. Ottenhof gemaakt, de chef van de Woontechnische Afdeling bij de Gemeentelijke Woningdienst. Ze moesten laten zien hoe Mariahoeve kon worden. In 1954 maakte de Afdeling Publiciteit van de gemeente een folder over het ontwerp voor Mariahoeve met de studies van Ottenhof. Zo kon het concept van deze voor Nederland nieuwe manier van wonen aan de man worden gebracht. Woningcorporaties en bouwers werden uitgenodigd om zich achter het concept te scharen en onderdelen te realiseren. De gemeente promootte het streefbeeld en zette zich in om de essentie van het concept te bewaken. Bepaalde elementen konden afvallen, zoals gebeurde met de sterfiats en de splitlevelwoningen, als de opzet en samenhang maar bewaard bleven. Deze strategie werkte wonderwel. Mariahoeve werd een wijk die in Nederland eigenlijk niet mogelijk was.

Binnen een jaar na de keuze voor Van der Sluijs, was het ontwerp uitgewerkt, doorgesproken met de Provinciale Adviescommissies en voorgelegd aan het College van Burgemeester en Wethouders. Uiteindelijk werd het Uitbreidingsplan (in twee delen, oost en west van de vroegere spoorlijn) in 1956 door de Gemeenteraad vastgesteld en in 1957 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

Kenmerken van het ontwerp (1954):²¹

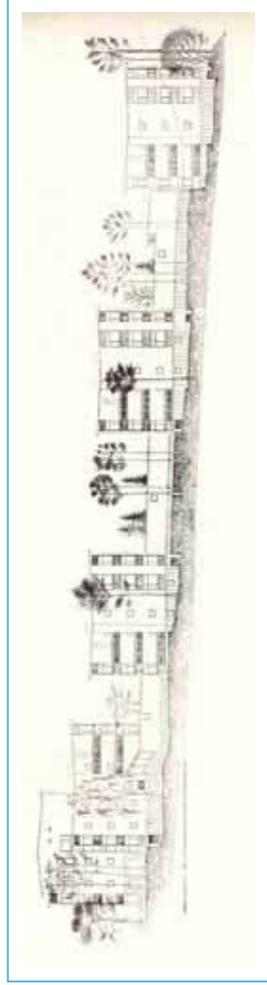
- Inbedding van de wijk in het rastervormige wegennet van Den Haag, met stedelijke 'boulevards' parallel aan de kust (Vlaskamp-Diamanthorst, Het Kleine Loo, Boekweitkamp-Finnenburg) en haaks daarop 'parkways' (Reigersbergenweg, Hofzichtlaan,

Landscheidingsweg);

- Geleding van Mariahoeve in zes woonbuurten, omsloten door de hoofdwegen: Kampen-Noord, Kampen-Zuid, Horsten, Burgen, Landen-Noord en Landen-Zuid;
- Een vaste opbouw van elke buurt met weinig toegangswegen, zo min mogelijk woonstraten, dichte randen (wanden van vier of vijf lagen hoog aan de noordzijde en laagbouw aan de zuidzijde) en een zo open en groen mogelijk middengebied met scholen, buurtwinkels, openbare bebouwing en drie woontorens van twaalf lagen per buurt;
- Differentiatie van woningtypen per buurt, met zowel woningwet- als premiewoningen. De samenstelling van de bevolking zou daardoor minder eenzijdig worden dan in Zuidwest;
- Een langgerekt wijkcentrum langs Het Kleine Loo, goed bereikbaar vanuit alle buurten en de villawijk Marlot;
- Behoud van de theekoepel van het voormalige landgoed Het Kleine Loo, in het centrale park, samen met het hek van het landgoed, dat vanaf de Bezuidenhoutseweg verplaatst moest worden. Het idee om iets van de geschiedenis in Mariahoeve te etaleren strandde echter op de kosten. De gemeenteraad liet de koepel slopen (1961) en het hek kwam aan de Leidsestraatweg bij Huis Ten Bosch terecht.

Verkeer

De verkeersoplossing voor Mariahoeve was vooruitstrevend. In navolging van Zweedse voorbeelden waren de woonbuurten en het wijkcentrum zo veel mogelijk autovrij gehouden. De hoofdwegen tussen de buurten kregen echter een rol voor het regionale verkeer. Zo vormde de Hofzichtlaan de verbinding van Voorburg naar Marlot en was de Bezuidenhoutseweg een belangrijke uitvalsroute van de stad. Met de toekomstige verkeersverbindingen was al

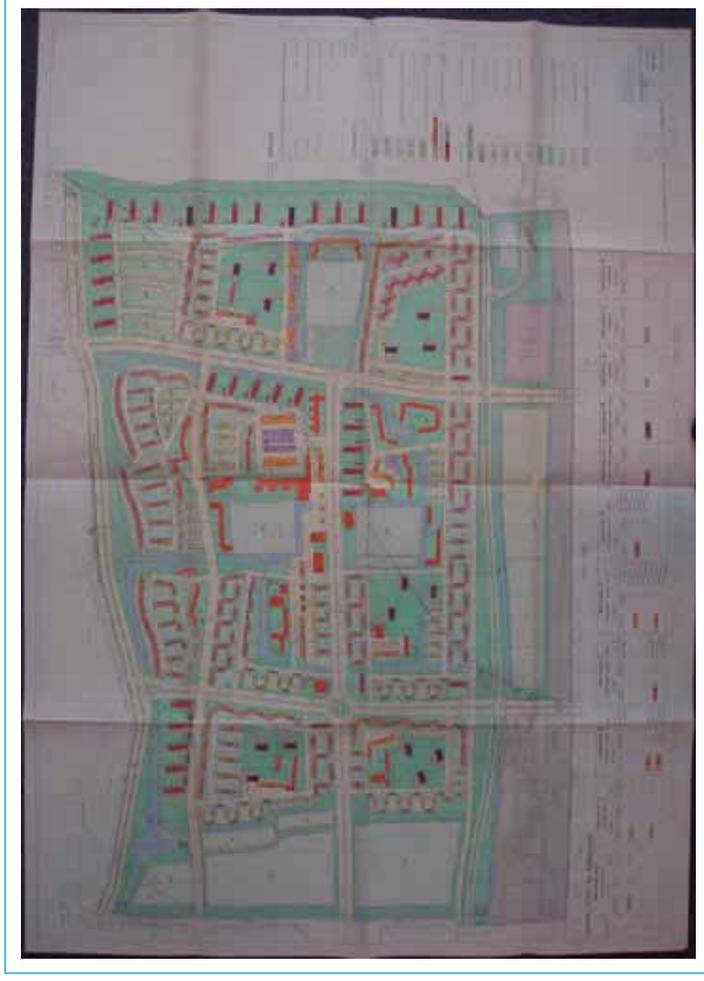

rekening gehouden. De Reigersbergenweg zou deel uitmaken van een provinciale weg van Zoetermeer naar Scheveningen.²² Omdat deze route er nooit kwam, ligt de Reigersbergenweg nu prachtig in een ruime groene jas. Het omgekeerde gebeurde met de verbinding vanuit de wijk naar Station Mariahoeve. Begin jaren vijftig was het nog niet zeker of het station er wel zou komen. Daarom werd in 1954 besloten geen toegangsweg in de plannen op te nemen; mocht het er van komen dan zou vanuit ieder willekeurig punt in de groenstrook langs de Schenk een verbindingsweg worden toegevoegd. Toen in 1966 het station ter hoogte van De Landen-Zuid verrees, was de kans op een mooi ontworpen toegang echter verkeken, deze buurt had louter achterkanten naar het spoor.²³

In het ontwerp voor Mariahoeve werd rekening gehouden met een fors autobezit, hoewel de latere toename van het autobezit niet kon worden voorzien. Onder de gebouwen kwamen, waar mogelijk, garages. Verder werden aparte garageboxen opgenomen, in stroken en clusters, met name in zones met particuliere bouw.

Openbaar groen

Een cruciaal aspect van de Zweedse opzet van Mariahoeve was de inrichting van het maaiveld. Zoals Efting Dijkstra in 1948 al had geconstateerd, kenden de moderne Zweedse woonwijken geen individuele tuinen en ontbrak de indruk van versnippering.²⁴ Bakker Schut schreef in 1954 aan het College van Burgemeester en Wethouders: 'Meer nog dan in Moerwijk, Morgenstond, Bouwlust, enz. zal hier de gemeenschappelijke tuin essentieel zijn. Naar mijn mening dient hier zelfs nog verder te worden gegaan en zullen grote oppervlakken openbaar plantsoen moeten worden. Ik heb hier onder andere de centrale ruimte in de buurten op het oog. Hier zullen de

essentie van het ontwerp. Omdat tevoren de precieze vorm van de woonforens niet vaststond was het moeilijk om te bepalen wat voor kavels moesten worden uitgegeven. De oplossing was om forse percelen te verkopen, maar de bouwers te verplichten om alle onbebouwde restuimten gratis aan de gemeente terug te geven. Alle grond tot aan de gevels kon op die manier bij de openbare ruimte worden getrokken. In de toelichting op het Uitbreidingsplan, dat in 1956 werd vastgesteld, heetten de plantsoenen rondom de hoogbouw 'uitloopruimte' (UP oostelijk deel) en 'verpozingsruimte' (UP westelijk deel) voor de buurtbewoners.

Te chique voor woningwet?

Al ver voor de oorlog werd gezocht naar de juiste mix van inkomensgroepen in Mariahoeve. Met de voorgestane woningdifferentiatie per buurt, zou in de afzonderlijke buurten sociale menging ontstaan. Dit uitgangspunt stond tijdens de uitwerking van de deelplannen steeds onder druk. Zo werd Mariahoeve in een artikel in de *Haagsche Courant* uit 1955 gesegregeerd voorgesteld, met zones voor arbeiders, middenstanders en welgestelden: 'Men is tot de conclusie gekomen dat een gemengde bevolkingssamenstelling voor een harmonisch ontwikkeling van het gemeenschapsleven het beste is. Deze conclusie zal in Mariahoeve worden toegepast, zij het dat de nadruk zal vallen op het woongebied voor de welgestelden. Dat is voornamelijk langs de Bezuidenhoutseweg gedacht. In het midden van de wijk is ruimte voor middenstandswoningen gereserveerd, terwijl vooral langs de spoorlijn arbeidershuizen zullen verrijzen.'²⁷

Was Mariahoeve niet te kostbaar om er woningwetwoningen te realiseren? H.M. Buskens, directeur-Generaal Volkshuisvesting, had zijn twijfels en schreef in 1957 aan de directeur

bewoners en hun kinderen zich vrij op moeten kunnen bewegen.²⁵ Een consequentie van het streven naar een openbare buitenruimte was dat bergingen inpandig moesten worden opgenomen. Rond 1950 was dat in Zweden al gebruikelijk, in Nederland nog niet.

Over de opzet van de openbare ruimte correspondeerde Bakker Schut met S.G.A. Doornbos, directeur van de Dienst der Gemeenteplantsoenen, die zich in de opzet kon vinden: 'Het komt mij namelijk voort, dat bij een grotendeels zo open bebouwing als in dit plan is geprojecteerd, de huidige regeling, waarbij bewoners door middel van een toeslag op de huur meebetalen aan de aanleg en het onderhoud van de gemeenschappelijke tuin, aanleiding zal

geven tot onenigheid tussen de bewoners en hun kinderen enerzijds en de door hen als "indringers in hun domein" beschouwde kinderen anderzijds. Het gevolg hiervan is dan weer een drang tot meer privacy, hetgeen in wezen afsluiting van de gemeenschappelijke tuinen betekent. Juist met het oog op de bedoelingen van het plan, waarbij, als ik goed zie, beoogd wordt om de ruimte zoveel mogelijk tussen de bebouwing te laten doordringen, acht ik het met U gewenst, dat zoveel mogelijk groene ruimte tot openbaar plantsoen wordt bestemd.'²⁶

Tijdens de uitwerking van het Uitbreidingsplan bleef Bakker Schut hameren op realisatie van openbare plantsoenen rondom de woonforens in het hart van de woonbuurten. Het was de

van de Gemeentelijke Woningdienst: 'Het is mij gebleken dat de stedenbouwkundige opzet van Mariahoeve geen gunstige mogelijkheden biedt voor een economische bouwwijze en daarom voor woningwetbouw eigenlijk weinig geschikt is. De bouwrijzen van de in Mariahoeve te stichten woningwoningen zullen dan ook beduidend hoger zijn dan bij een minder gecompliceerde stedenbouwkundige opzet het geval zou zijn geweest.'²⁸ Hij vond het jammer dat er in zijn ogen te weinig met de economische aspecten was rekening gehouden. Daarom vroeg hij de gemeente dringend om de woningwoningen zo goedkoop mogelijk te houden, door in de projecten zo min mogelijk verschillende woningtypes te stoppen en bij de afwerking en inrichting matiging te betrachten. De Scandinavische normen werden door het ministerie niet erkend.

De gemeente stelde in een reactie dat Mariahoeve goedkoper en beter werd dan de Eskampolder (Zuidwest). Bovendien was zij door de Provinciale Planologische Dienst aangespoord om voor elke wijk een eigen vormgeving te ontwikkelen en te breken met de monotonie. 'Het is voor een gemeentelijke dienst wel uitermate moeilijk varen tussen de Scyla van hoge provinciale eisen en de Charybdis van de rijksbezuinigingspogingen. Niettemin meen ik, dat wij bij de opzet van het plan Mariahoeve daarin volledig zijn geslaagd. Wellicht heeft men zich ten departemente bij zijn kritiek laten leiden door de enigszins grillige vorm van een aantal bouwblokken. Het is de betrokken ambtenaren van Uw ministerie echter uit het gevoerde vooroverleg bekend, dat deze bij de uitvoering teruggebracht wordt tot weliswaar gelede, doch eenvoudige bouwvormen, hetgeen ook in verband met de veelvuldige toepassing van systeembouw noodzakelijk was. Bovendien is in Mariahoeve een – uit sociaal oogpunt gewenste – menging van woningwetbouw en particuliere

bouw toegepast, waarbij de meest economische bouwblokken (in het algemeen vierhoog en een aantal eengezinshuizen) voor de woningwet bestemd zullen zijn.'²⁹

Te sjifel voor welgestelden?

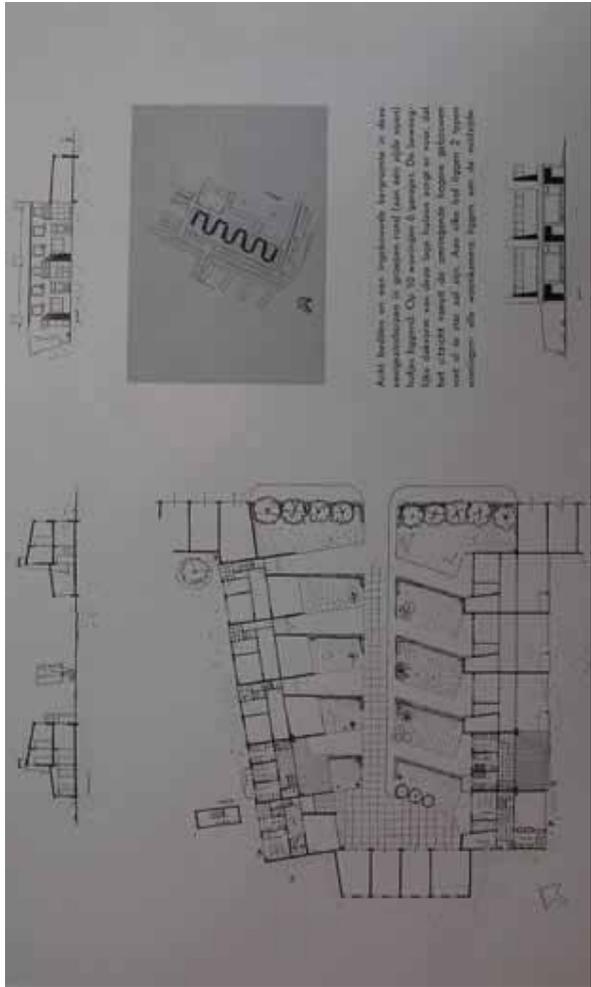
Was Mariahoeve niet te goedkoop om hogere inkomens aan te trekken? De hoofddirectie van de Eerste Nederlandsche³⁰ kreeg tijdens de bouw zorgen en alarmeerde Burgemeester en Wethouders in 1959. Deze investeerder was eigenaar van een project aan de Barnsteenhorst (bij de Bezuidenhoutseweg) met 160 drie- en vierkamerwoningen, voorzien van veel modern comfort (centrale verwarming, liften) en met een flinke huurprijs: 'Het is duidelijk, dat de gegadigden voor deze flatwoningen moeten worden gevonden in de categorie van de beter gesitueerden.'

De maatschappij bouwde nog zo'n flat aan de Smaragdhorst. Bij het nemen van de beslissing om in Mariahoeve te investeren was de maatschappij ervan uitgegaan met een goede buurt van doen te hebben: nette appartementen, villa's en betere herenhuizen. Tot haar schrik was de directie er nu achter gekomen dat tussen Paulialand en Isabellaland geen villa's maar een bejaardenhuis gepland was en ten zuiden van het Robertaland zelfs 'zogenaamde woningwetbouw'. 'Het behoeft geen betoog, dat een dergelijke wijziging van het uitbreidingsplan (...) zou inhouden (...) dat hierdoor een onmiskenbare declassering van de aangrenzende flatwoningen aan de Smaragdhorst en zelfs aan de Diamanthorst te verwachten zou zijn.'

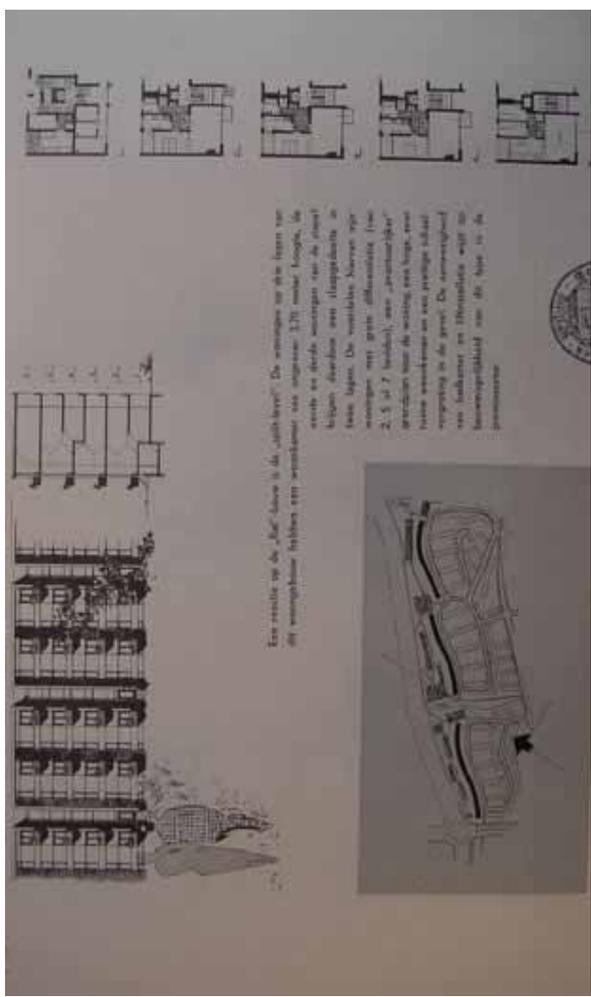
Van der Sluijs schreef B. en W. een notitie naar aanleiding van de brief van de Eerste Nederlandsche, waarin hij uitlegde dat de indeling van woningen in Klasse I (private sector) en Klasse II (woningwet) vanaf het begin in het ontwerp had gezeten. Dat een bejaardenhuis de

appartementenbouw zou declasseren leek hem sterk.³¹ Volgens Van der Sluijs was het motief voor de brief van de Eerste Nederlandsche vooral een tegenvallende verhuur, die niet zozeer met een declassering van de wijk door woningwetbouw van doen had, maar eerder een gevolg leek van de hoge huren in relatie tot het geboden wooncomfort. In de reactie van B. en W. aan de Eerste Nederlandsche werd benadrukt dat in Mariahoeve gestreefd werd naar een 'niet-eenzijdige samenstelling naar welvaartsgroepen'.³²

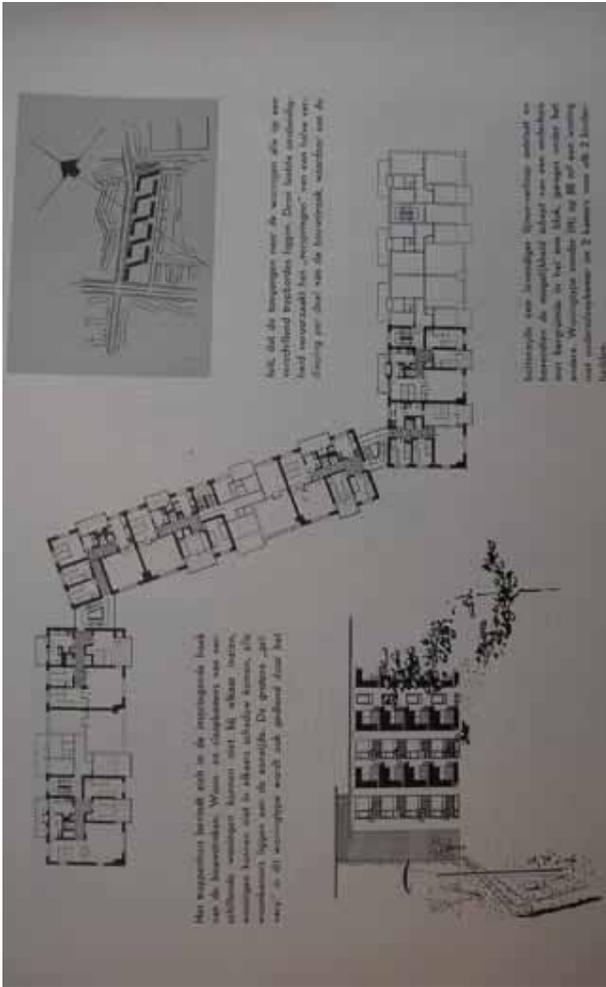
TYPOLOGISCHE STUDIES OTTENHOF

Architectural text describing the building's layout and design, mentioning 'veranderingen' and 'veranderingen'.

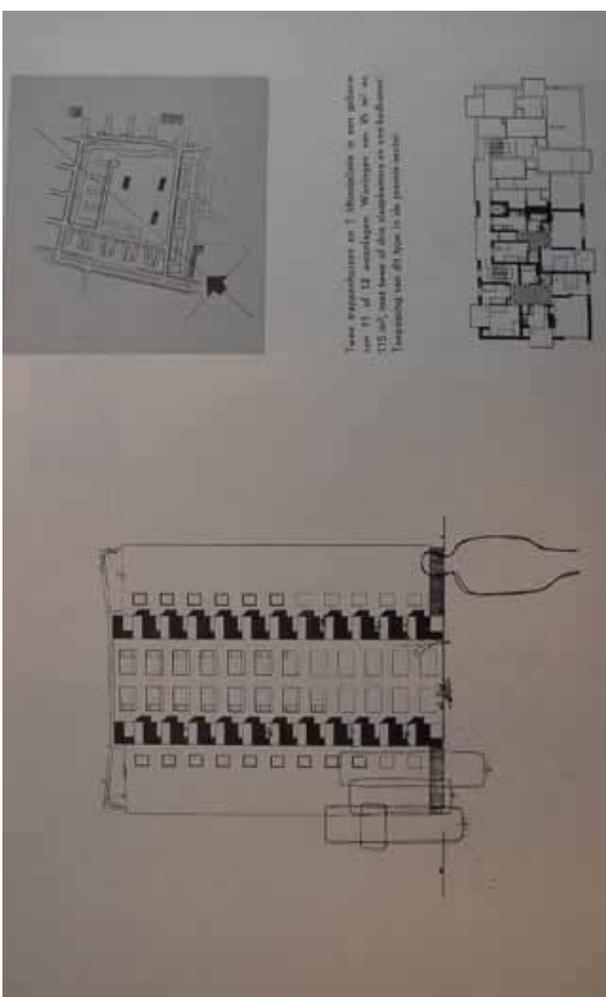
Architectural text describing the building's layout and design, mentioning 'veranderingen' and 'veranderingen'.

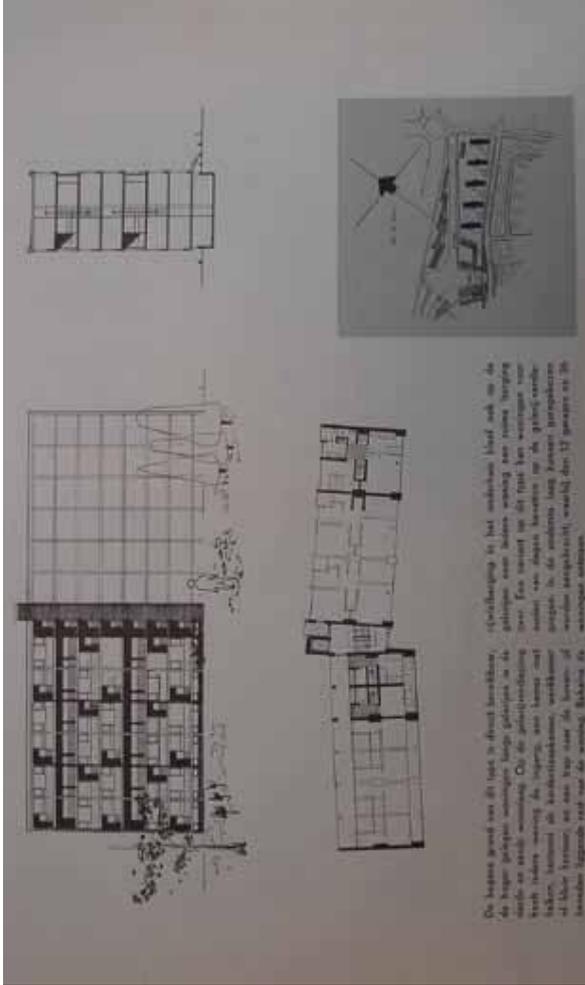
Architectural text describing the building's layout and design, mentioning 'veranderingen' and 'veranderingen'.

Architectural text describing the building's layout and design, mentioning 'veranderingen' and 'veranderingen'.

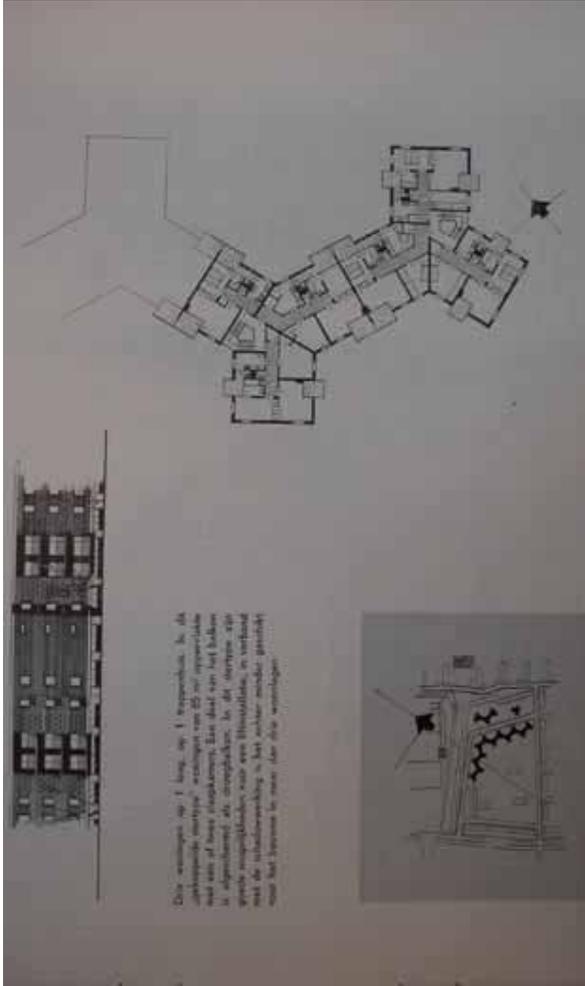
Architectural text describing the building's layout and design, mentioning 'veranderingen' and 'veranderingen'.

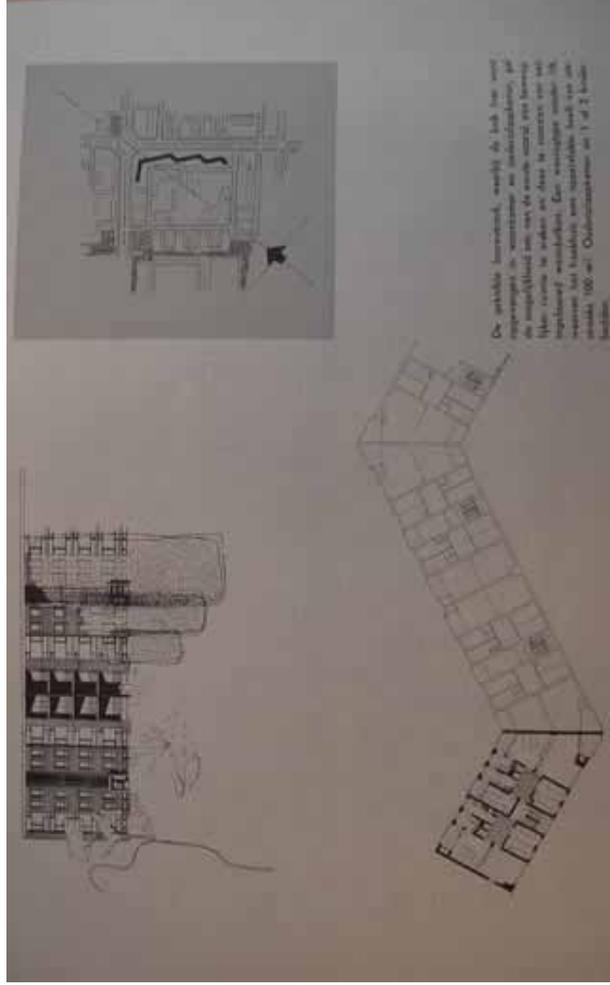
Architectural text describing the building's layout and design, mentioning 'veranderingen' and 'veranderingen'.

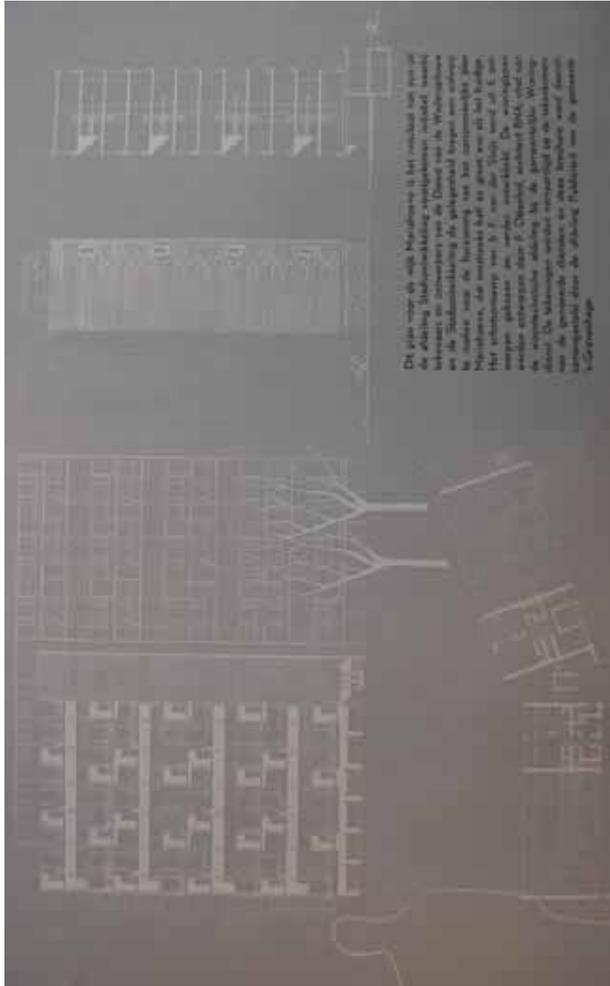
De kleine grond van dit blok is dienst bewaard, de hoger gelegen wijk ligt gelyk in de richting van noordwest. Om de gelijktijdige bouw te laten mogelijk te zijn, van twee met een daken van het noordwesten, is de noordwestelijke hoek van het blok met een trap naar de straat. De zuidwestelijke hoek van het blok is met een trap naar de straat. De noordwestelijke hoek van het blok is met een trap naar de straat.

Deze wijk van 7 blok op 1 representeert in de afgeplande wijk een wijk van 17 blokken met een af twee verdiepingen. Een deel van het blok is afgepland, de afgeplande in de wijk. De afgeplande wijk is een wijk van 17 blokken met een af twee verdiepingen. Een deel van het blok is afgepland, de afgeplande in de wijk.

De gebouwen in deze wijk, welke de blok van een wijk van 17 blokken met een af twee verdiepingen, is een wijk van 17 blokken met een af twee verdiepingen. Een deel van het blok is afgepland, de afgeplande in de wijk.

De plan van de wijk representeert in het gebied van een wijk van 17 blokken met een af twee verdiepingen, is een wijk van 17 blokken met een af twee verdiepingen. Een deel van het blok is afgepland, de afgeplande in de wijk.

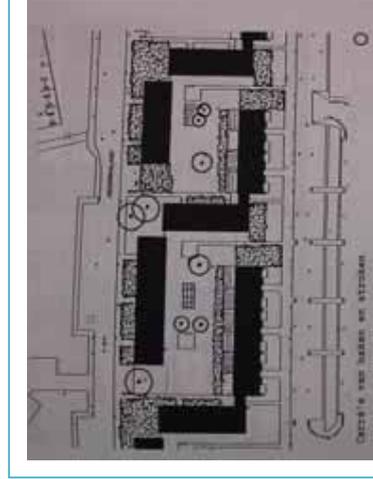
Bebouwing

De bouw van Mariahoeve volgde verrassend nauwgezet de voorbeeldplannen van Ottenhof. De wandbebouwing rondom de buurten en de strook Z-flats parallel aan het spoor werden meest woningwetbouw. De particuliere bouw was geconcentreerd in de woontorens, laagbouw en de langwerpig blokken langs de Bezuidenhoutseweg. Voor de bouw van Mariahoeve werden contracten met bouwers afgesloten om grote series in systeembouw te realiseren. Een dergelijke efficiëntie van de gemeente werd door het rijk beloond met grotere contingenten, ofwel het recht om meer woningen te realiseren. In Mariahoeve werd gewerkt met het korrelbeton- en Muwi-systeem. Binnen bepaalde marges waren architecten vrij in hun vormgeving, zodat 'ondanks eenvormigheid van de plattegronden, geen eentonigheid van het uitwendige aspect van de woningen in dit stadsdeel is te vrezen'.³³ Om de vertaalslag van het stedenbouwkundig ontwerp en de voorbeeldplannen naar concrete architectonische projecten te kunnen maken en de ruimtelijke samenhang te versterken werd R.D. Bleeker als supervisor aangesteld (1958).

Woningwetbouw

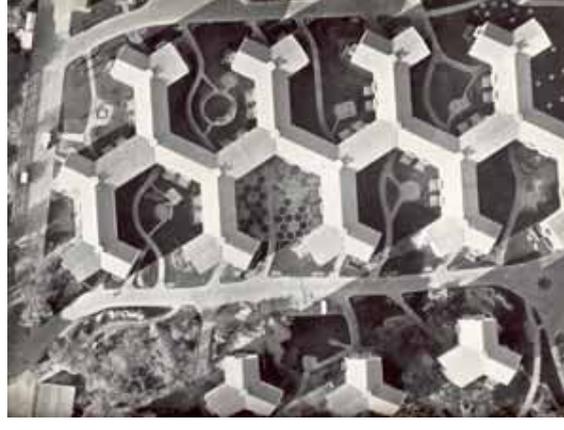
In Mariahoeve werden de volgende complexen gebouwd:

- Z-flats in Horsten, Landen-Zuid en Kampen-Zuid (Gemeentelijke Woningdienst, C. Pet, 1959)
- Randbebouwing Kampen-Zuid en Noord, Landen-Zuid (J.A. Lucas en H.E. Niemeyer, 1960)
- Strokbouw Kampen-Noord (Gemeentelijke Woningdienst, C. Pet, 1959)
- Duplexwoningen Kampen-Noord
- Bebouwing zuidrand Kampen-Zuid
- Middelhoogbouw De Horsten
- Laagbouwstroken De Burgen
- Woontorens Landen-Noord
- Middelhoogbouw Landen-Noord
- Flatjes voor alleenstaanden, Robertaland (Werkgroep voor Architectuur en Stedebouw, Van Tijen, Boom, Posno, 1964)
- Strokbouw (in plaats van de sterflats), Landen-Zuid (Leo de Jonge Architecten, Rotterdam)
- Drie woontorens Landen-Zuid

De Z-flats zijn een grootschalige voorbeeld van de uitwerking in het Muwi-bouwsysteem. Het complex langs de Schenk omvat 450 woningen (Finneburg, Margarethaland), voorts werden korte stroken langs Het Kleine Loo in de Burgen en Kampen-Noord gerealiseerd. Steeds werden drie bouwvolumes gekoppeld tot een Z-vorm. Naast elkaar gelegd gaf dat een lange rij openbare binnenhoven, toegankelijk vanuit twee hoekpunten. De bebouwing is vier lagen hoog, behalve de zuidzijde, die drie lagen heeft. Hier bevonden zich oorspronkelijk bejaardenwoningen op de begane grond. Het resultaat is een strook met overzichtelijke hoven, goed bezond en met een hoge dichtheid. Ondanks hun Scandinavische oorsprong dragen de Z-flats niet wezenlijk bij aan de parkachtige setting van de buurten. De binnengebieden staan op zichzelf, de blokken vormen een overgangsgebied op de rand van de buurten, een filter tussen de karakteristieke buurtkernen en de Schenkstrook.

Van der Sluijs tekende in zijn ontwerp een rand van aan elkaar geschakelde sterflats aan het Catharinaland. Ze waren letterlijk overgenomen uit Gröndal bij Stockholm en bedoeld als woningwetbouw. Per laag had dit type drie woningen rondom een centraal trappenhuis en vanwege de bezonning konden de blokken niet hoger dan drie lagen worden (overigens hebben de sterflats in Breda vier woonlagen). Zo ontstond een dure oplossing, die in 1957 uit het plan werd geschrapt. In plaats daarvan kwam op Catharinaland een waaier van zes bouwstroken middenin het plantsoen rond de drie centrale woontorens. Bakker Schut: 'Door het in noordoostelijke richting verschuiven van de straat is het mogelijk de stroken zo te groeperen, dat een zeer aanvaardbaar geheel wordt verkregen. De ligging van de bouwstroken ten noordoosten van de verplaatste straat is bij deze wijziging

aangepast.³⁴ Door deze verandering ontstond in Landen-Zuid het grootste en mooiste plantsoen van de buurten van Mariahoeve. Een nadeel is wel dat de strokenbouw met portiektagewoningen eenzijdige oriëntatie heeft, zonder beschutte woonkant. Bij vergelijkbare strokenbouw in Kampen-Noord is in het openbaar plantsoen steeds een strook met privé tuinen afgeschermd, waardoor de woongevel meer privacy krijgt.

Samen met de woontorens vormt de schuin naast elkaar geplaatste randbebouwing rondom de buurten een opvallend element van Mariahoeve. De bouwblokken, gemaakt van korrelbeton, begeleiden de doorgaande wegen van Mariahoeve en markeren aan de binnenzijde de randen van het collectieve plantsoen. Opvallend is de detaillering, bijvoorbeeld in de vorm van glazen verbindingstukken met balkons tussen de blokken of metalen roosters in de gevels, waarachter de was kan worden opgehangen. Het voorgebied van de blokken hoort heel duidelijk bij de collectieve schaal van de buurten, hier zijn siertuinen, speelplaatsen en de toegangen tot bergingen en garages te vinden. Deze blokken dragen sterk bij aan het creëren van de lichte, waarin de parkachtige woonomgeving van de buurten gedijt.

Particuliere bouw:

In Mariahoeve werden de volgende complexen gebouwd:

- Vier clusters van drie torens (Kampen-Noord en Zuid, Horsten, Landen-Zuid);
- Schijven hoogbouwflats aan de randen van de buurten (Kampen-Noord, Horsten, Burgen, Landen-Noord en Zuid);
- Drie lange geknikte flats in de Horsten met erachter middelhoge strokenbouw (P. Zanstra, 1960-62)
- Middelhoogbouw in stroken (Horsten, Landen-Noord)

- Laagbouw in woonhoven (Kampen-Noord en Zuid, Horsten, Burgen, Landen-Noord);
- Laagbouw in stroken (Landen-Noord en Zuid)

De clusters van steeds drie woontorens (twaalf lagen) in het hart van de buurten waren het uitgangspunt voor het ontwerp. Rondom de torens liggen plantsoenen die elke buurt een hart gaven: ruimte, rust en een parkachtige uitstraling. In Zweden was hoogbouw in de jaren veertig en vijftig gebruikelijk in de volkshuisvesting, in Nederland was dat veel minder. Het probleem waren de hoge kosten, die onder meer verband hielden met de aanleg van een lift en twee trappenhuisen met relatief weinig woningen per verdieping. De woontorens van Mariahoeve zijn daarom voor de vrije sector gebouwd. Het cluster woontorens in Landen-Noord vormt hierop een uitzondering, deze torens wijken af van de rest door het gebruik van korte galerijen, met zes in plaats van vier woningen per laag.

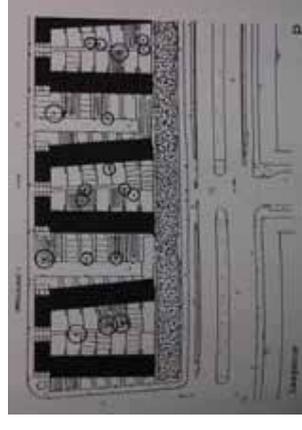
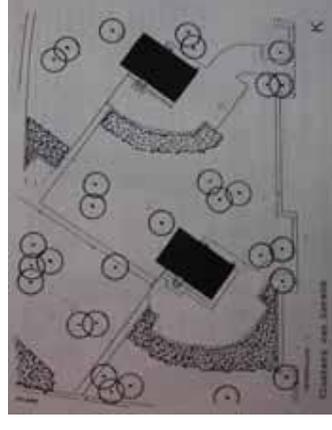
De geknikte flats langs de Bezuidenthoutseweg (Horsten) waren in het oorspronkelijke ontwerp van Van der Sluijs gebogen lange wanden.

Zo ontstond een speelse begeleiding van de doorgaande route, die een herkenningspunt bij de entree van de stad vanuit het noorden opleverde.

Een tweede reden voor de golvende vorm was om de woningen goed zicht te geven op het open landschap van Landgoed Reigersbergen aan de overkant van de weg. De bouw van een golvend gebouw was lastig en duur, in 1958 vroeg de bouwvervoer om de flats geknikt te mogen uitvoeren.³⁵ Van der Sluijs had daar geen moeite mee, zoals bleek op een persconferentie later dat jaar over Mariahoeve: 'de als "gebroken linten" aangegeven bebouwingen (...) waren naar mijn mening meer een indicatie van het willen doorbreken van het "recht-uit, recht-aan" dan een dwingend voorschrift.'³⁶ De flats werden ontworpen door P.

Zanstra, net als de stroken met appartementen ervoor (Saffier- en Parelmoerhorst, 1962).

De laagbouw in halfopen hoffjes werd in alle buurten gerealiseerd aan de westzijde, behalve in Landen-Zuid. Daar had Van der Sluijs in de oorspronkelijke opzet ruimte gereserveerd voor de sterflats en was alleen plek voor een strook met laagbouw. De hoven bevatten steeds twee stroken met rijtjeswoningen, die iets schuin ten opzichte van elkaar zijn geplaatst. De afgeschuinde vorm geeft de hoven een ietwat besloten karakter. Hoewel een aantal van deze hoffjes naast de doorgaande wegen ligt, is de toegang steeds aan de andere kant, vanuit de buurt, gelegd. De overgang naar de hoofdwegen wordt gevormd door een dichte groenstrook. Het ontwerp voor de laagbouw van Kampen-Noord (Haverkamp en Vlaskamp) werd in 1961 gemaakt door G. Blankespoor en P. de Vries.

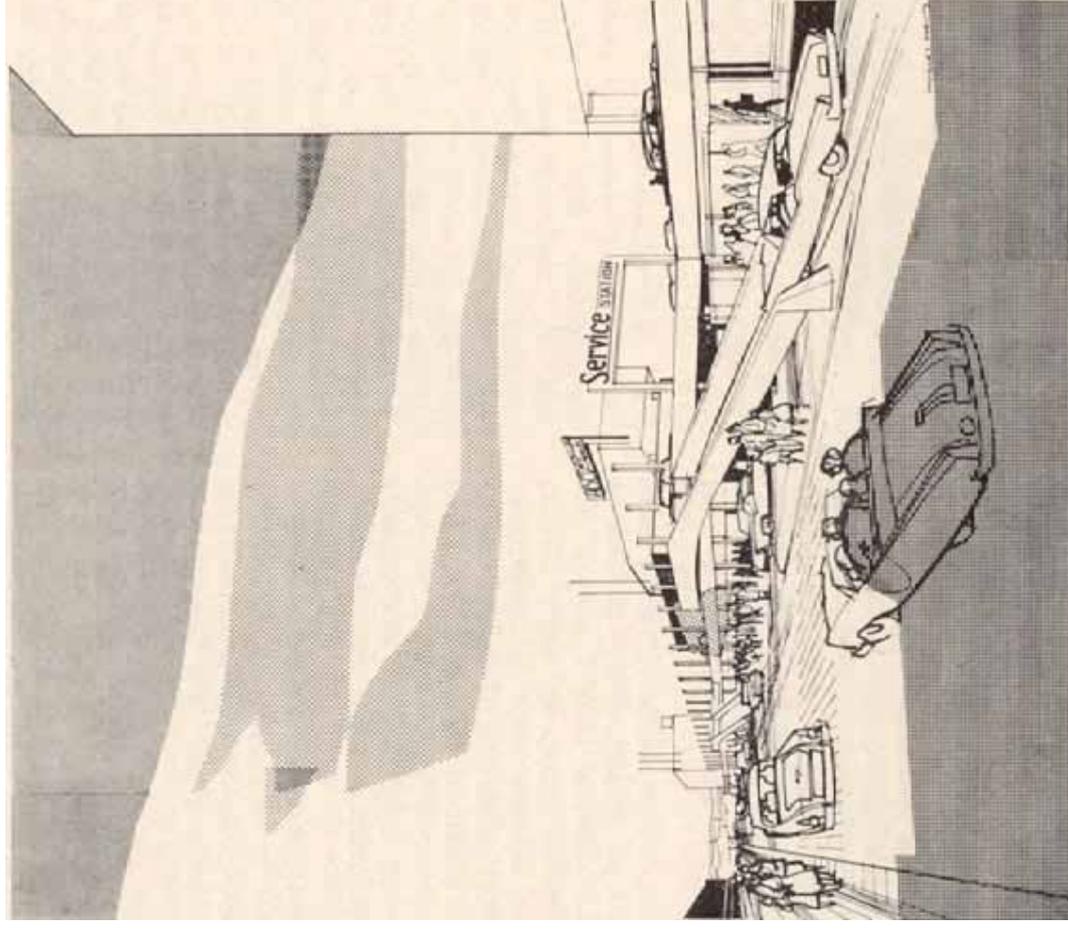
Wijkcentrum

Net zoals in Zweden zou het de toekomstige bewoners van Mariahoeve in hun wijk aan weinig ontbreken, althans dat was de ambitie. Vlak bij huis was gedacht aan kleine winkelcentra voor de dagelijkse boodschappen. Ook speelplaatsen en scholen werden in de buurten geprojecteerd, zodat kinderen veilig van huis naar school konden lopen. Voorzieningen voor de hele wijk waren te vinden in het hart van Mariahoeve en in een schil rondom de wijk. Het wijkcentrum kreeg drie onderdelen: 1. park De Horst, met bejaardenhuizen en scholen; 2. een zone met sportvelden in de Burgen en 3. winkelcentrum Het Kleine Loo, met daarbij openbare gebouwen en voorzieningen. Rondom Mariahoeve waren bossen (Haagse Bos), grote sportvoorzieningen (Overbosch) en volkstuinen.

Het winkelcentrum van Mariahoeve moest, volgens de ontwerpers, niet alleen het kloppend hart van de wijk worden maar ook regionale betekenis krijgen als logische bestemming voor de ge-automobiliseerde mens. In voorsteden van Stockholm, zoals Vällingby, Farsta, Högdalen en Hötorgs-City, waren de winkelcentra bij uitstek de plekken waar het succes van de wijken zichtbaar werd. Zweden volgde de ontwikkeling van de 'shopping malls' in Amerika op de voet, maar wel met gevoel voor een evenwichtige spreiding van voorzieningen en het op peil houden van de oude binnensteden. Tijdens hun studiereizen naar Scandinavië vergaaptten de Nederlandse architecten zich aan de weelde en kregen het idee in de toekomst te zijn beland. In 1960 vond een speciale winkelcentrumreis naar Zweden plaats.³⁷ Of deze reis in verband stond met de voorbereidingen voor het winkelcentrum Mariahoeve is onduidelijk. De inhoudelijke verwantschap tussen de Zweedse en Amerikaanse voorbeelden en de eerste ontwerpen voor Winkelcentrum Mariahoeve is echter evident.

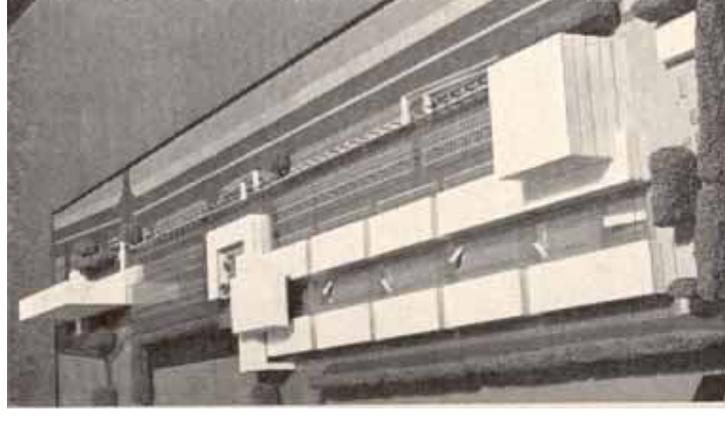
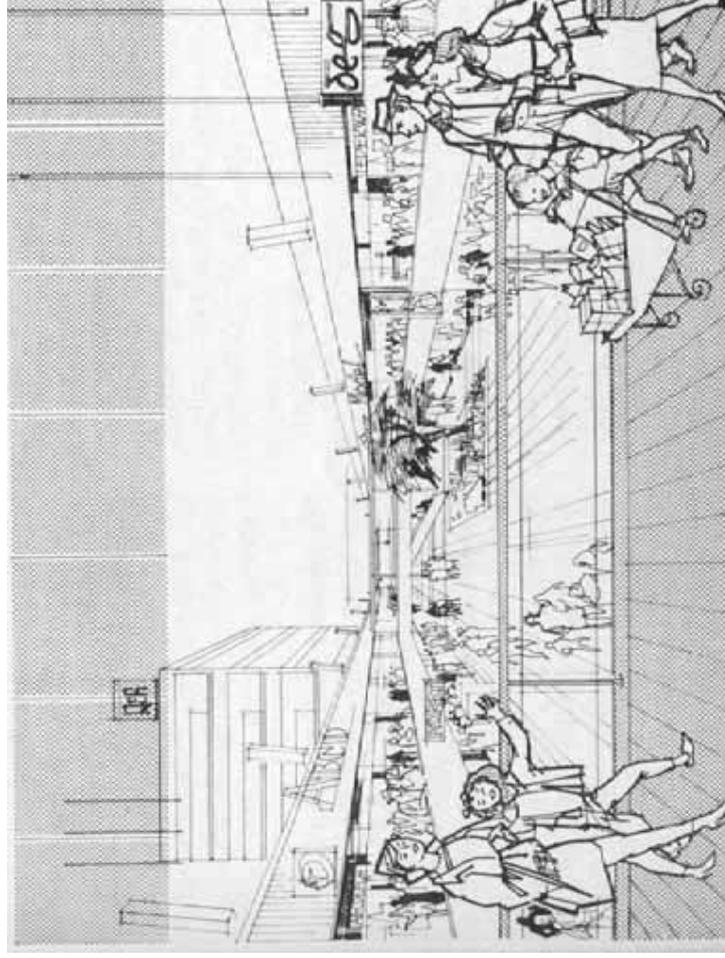
Winkelcentrum Mariahoeve werd ontwikkeld door de Landbank NV uit Den Haag, waar F. Bakker Schut op dat moment in de Raad van Bestuur zat.³⁸ In 1961 werd een ambitieus ontwerp van Thomas Nix (architectenbureau Taen en Nix) gepresenteerd, waarin alle facetten van een grote Amerikaanse mall zijn terug te vinden: publiekstrekkers op de koppen, een voetgangerspromenade met aan weerszijden winkels en ruime parkeervoorzieningen.³⁹ Over een lengte van 500 meter was plaats voor een warenhuis, supermarkt, crèche, zalen, een bioscoop of theater, restaurant, een woontoren, kantoren, 120 maisonnettes en een parkeergarage. Vanwege de beperkte ruimte waren zowel de parkeergarage als de winkels in twee lagen uitgevoerd, met daartussen roltrappen en liften.

De Landbank NV werd begin jaren zestig omgedoopt in de (later beruchte) Zwolsman Groep NV, onder leiding van zakenman R. Zwolsman. Na een ruzie tussen Zwolsman en winkeliers, waaronder Vroom en Dreesmann, stagneerde het project. V&D begon in 1961, samen met onder meer C&A en De Bijenkorf, de ontwikkeling van Leidschenhage. Dit werd een groot regionaal winkelcentrum, ontworpen door Groosman, dat Winkelcentrum Mariahoeve feitelijk uit de markt drukte. De gemeenteraad stemde in 1963 tegen de plannen van Zwolsman voor Mariahoeve. Daarvoor waren drie redenen: de angst voor teveel concurrentie voor de binnenstad, de nabijheid van het te bouwen winkelcentrum in Leidschendam en de machtsconcentratie van de bedrijven van Zwolsman, die zowel de bouw als de exploitatie ter hand zouden nemen.⁴⁰ Een afgeslankt plan werd een jaar later wel goedgekeurd, hierin zaten nog steeds winkels, kantoren, een openbare leeszaal, parkeergarages, premiewoningen, een postkantoor en een politiebureau. Vooralsnog

manifesteerde het wijkcentrum van Mariahoeve zich als een lege vlakte, met enkele kerken en een park.

Pas nadat de bedrijven van Zwolsman failliet gingen werd een verder afgeslankt winkelcentrum gebouwd, naar een ontwerp van Zanstra, Gmelig Meyling en De Clercq Zubli.⁴¹ Ook Architectenbureau J.H. Lucas en H.E. Niemeyer was bij de bouw betrokken(1975). In het resultaat weerspiegelt zich iets van de eerste plannen, zoals de hellingbaan naar de verhoogde parkeergarage. Toch was van de open ligging en Scandinavische opzet geen sprake meer, de winkelstraten werden overdekt, de gebouwen naar binnen gekeerd. Aan de zijde van het Horstpark kwam bevoorradings, met gesloten pilinten en op de hogere verdiepingen galerijen van woningen. Alleen bij de vijvers ontstond een doorkijkje vanaf Het Kleine Loo naar het park. De RK-kerk aan de Granaathorst (architect J.A. Lelieveldt, 1962-64) raakte ruimtelijk geïsoleerd in de wijk .

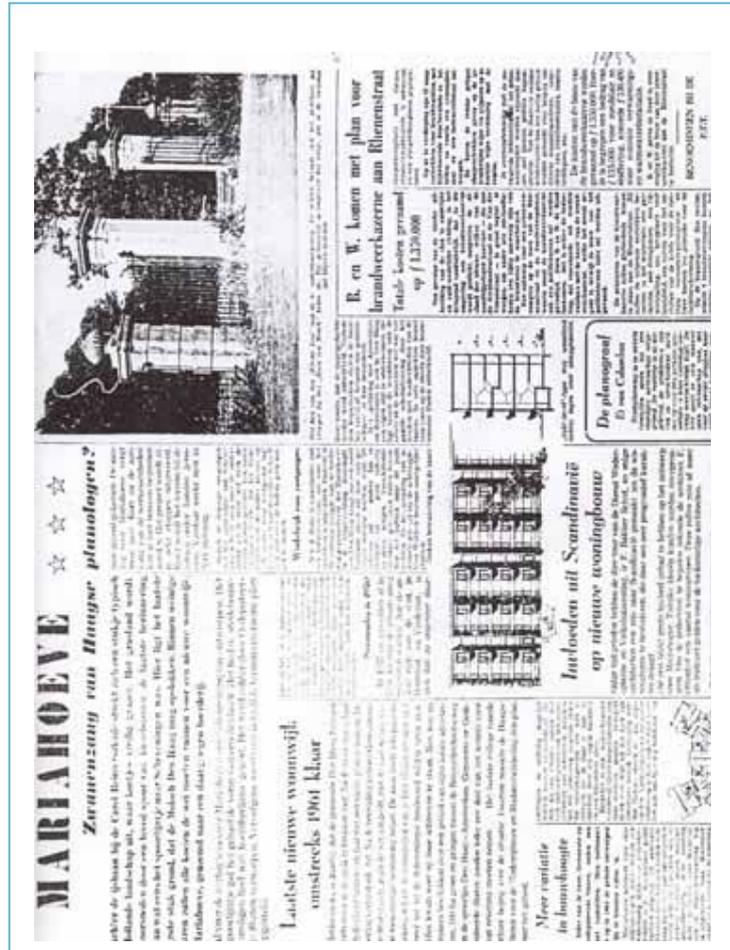

Daags voor het slaan van de eerste paal voor Mariahoeve organiseerde de gemeente Den Haag in 1958 een persconferentie, met inleidingen over het stedenbouwkundig plan (F. van der Sluijs), de toegepaste systeembouw (H.F.F. Kriens) en het stratenplan (A.C. Remeijer). Van der Sluijs benadrukte twee aspecten van de wijk, namelijk het contrast met Zuidwest en de differentiatie van woonvormen: 'Het zal bekend zijn, dat Mariahoeve in zijn vormgeving sterk afwijkt van hetgeen de westelijke stadswijken te zien geven. Koos Dudok als uitgangspunt een sterk doorgevoerd rechthoekig wegensysteem, in Mariahoeve is in het wegenbeloop, maar vooral in de verkaveling naar een vrijer, zo U wilt, romantischer beeld gezocht. Als tweede thema komt dan daarbij de poging om met drie woonvormen: het eengezinshuis, de etagebouw en de werkelijke hoogbouw, buurten te vormen.'⁴²

In de berichtgeving over Mariahoeve werd het beeld van een op Scandinavië geïnspireerd beeld gecultiveerd. *De Haagsche Courant* benadrukte (1955) hoe groot de invloed van de reis in 1953 voor het ontwerp van Mariahoeve was geweest. *Het Vaderland* schreef hoe er 'in belangrijke mate Scandinavische invloeden' terug te vinden waren in Mariahoeve, waarmee het zich onderscheidde van de uitbreidingen in het zuidelijke stadsdeel.⁴³ Maar tegelijk signaleerden de kranten ook toen al iets anders, namelijk dat het resultaat zeer Haags was. Volgens *De Haagsche Courant* werd Mariahoeve, 'Haager dan Morgenstond en Moerwijk', dankzij het open en royale karakter, alsmede de zin voor detail en de speelse groepering van de bouwstraken. Ook de gemeenschappelijke tuinen werden in hetzelfde artikel als typisch Haags bestempeld: 'Het principe van de gemeenschappelijke tuin kan worden gehandhaafd. Want het opmerkelijke feit doet zich voor dat deze tuinen in Den Haag wel, maar in

Amsterdam geen succes zijn.'⁴⁴ Het feit dat lokale media de eigenschappen van Mariahoeve al voor de bouw als typisch Haags omschreven, onderstreept de snelle assimilatie van de wijk. De ideeën uit Scandinavië pasten in de Haagse traditie van luxe appartementen, parkachtige woonwijken, collectieve tuinen en zekere speelbaarheid in de lay-out. Dankzij de reis naar Zweden konden 'vooroerlogse' kwaliteiten worden aangepast aan het naoorlogse Den Haag, waar het Structuurplan van Dudok en het geïntegreerde beleid voor de Volkshuisvesting op een andere manier van stedenbouw aan koersten. De kracht van het concept kon decennia lang als evidente waarde standhouden.

Daags voor het slaan van de eerste paal voor Mariahoeve organiseerde de gemeente Den Haag in 1958 een persconferentie, met inleidingen over het stedenbouwkundig plan (F. van der Sluijs), de toegepaste systeembouw (H.F.F. Kriens) en het stratenplan (A.C. Remeijer). Van der Sluijs benadrukte twee aspecten van de wijk, namelijk het contrast met Zuidwest en de differentiatie van woonvormen: 'Het zal bekend zijn, dat Mariahoeve in zijn vormgeving sterk afwijkt van hetgeen de westelijke stadswijken te zien geven. Koos Dudok als uitgangspunt een sterk doorgevoerd rechthoekig wegensysteem, in Mariahoeve is in het wegenbeloop, maar vooral in de verkaveling naar een vrijer, zo U wilt, romantischer beeld gezocht. Als tweede thema komt dan daarbij de poging om met drie woonvormen: het eengezinshuis, de etagebouw en de werkelijke hoogbouw, buurten te vormen.'⁴²

Literatuur

- Adriaanse, Carlinde, *Succesfactoren van wijken die werken. Een verkennende studie in twee naoorlogse wijken*, OTB Delft, 2004
- J.F. Berghoef, 'Een excursie naar Denemarken en Zweden, ter inleiding', *Katholiek Bouwblad* 15 (1947-48) 14, 157
- Planning Commission of Stockholm, *Stockholm, regional and city planning*, 1964
- 'Decentralisatie van winkelapparaat noodzakelijk. Wegverkeersdag K.N.A.C.', *Bouw* 17 (1962) 25, 908-909;
- DLC architectuurhistorici, *Invullen en uitbreiden, een cultuurhistorische verkenning van naoorlogse wijken in Den Haag 1945-1965, deel II Mariahoeve*, Rotterdam 2000
- G. Efting Dijkstra, 'Enige impressies van een kort verblijf te Kopenhagen en te Stockholm', *Publieke Werken* 16 (1948) 1, 1-4
- F.J. Fransen, 'Z. Exc. Minister Mr. J. in 't Veld: Zweedse ervaring leert dat hoogbouw niet duurder is dan laagbouw', *Bouw* 5 (1950) 42, 694-696
- Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke Ontwikkeling, Afdeling ruimtelijke ordening-monumentenzorg, *Mariahoeve, toonbeeld van de ongedeelde stad, een toetsingskader voor ontwikkelingen gebaseerd op stedenbouwkundig, cultuurhistorisch en demografisch-functioneel onderzoek*, Den Haag 2004
- P.T. van der Hoff (samenstelling), *Den Haag 20 jaar bouwen*, uitgave bij de tentoonstelling 'Den Haag 45-85', 1965
- G.E. Kidder Smith, *Sweden Builds*, New York / Stockholm 1950
- Mr. A. Kleijn, *De volkshuisvesting in Zweden*, Den Haag 1952
- 'Mariahoeve wordt een aparte stadswijk, woongebied voor 25.000 personen met open bebouwing', *Het Vaderland* 23 mei 1956
- 'Plan voor winkelcentrum Zwolsmangroep getorpedeerd', *Bouw* 18 (1963) 45, 1536
- 'Plan Winkelcentrum in Mariahoeve, Den Haag', *Bouw* 16 (1961) 7, 217
- F. van der Sluijs, *Haagse stedenbouw, mijn ervaringen in de jaren 1946-1983*, Utrecht 1989
- J.A. Snelbrand, *Zweedse Reisschetsen*, Amsterdam 1951 (studiereis Academie van Bouwkunst in Amsterdam, 1948)
- 'Spiegel van de week' (winkelcentrum Mariahoeve), *Bouw* 19 (1964) 47, 1669
- M. de Waard, *Coöperatieve woningbouw (HSB) in Zweden, Bouw*, 5 (1950) 28, 453-455

- ¹ DLC architectuurhistorici, *Invullen en uitbreiden, een cultuurhistorische verkenning van naoorlogse wijken in Den Haag 1945-1965, deel II* Mariahoeve, Rotterdam 2000
- ² DSO, afdeling ruimtelijke ordening-monumentenverzorg, *Mariahoeve, toonbeeld van de ongedeelde stad, een toetsingskader voor ontwikkelingen gebaseerd op stedenbouwkunde, cultuurhistorisch en demografisch-functioneel onderzoek*, Den Haag 2004
- ³ Brief van H.E. Suyver, directeur dan de Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting aan het College van B. en W., d.d. 14 juni 1948.
- ⁴ Brief van F. Bakker Schut aan het College van B. en W., d.d. 23 juni 1949.
- ⁵ Verslag bijeenkomst van de Provinciale Adviescommissie, d.d. 17 maart 1950.
- ⁶ Nota van toelichting bij het Uitbreidingsplan Mariahoeve, nr. 214/51-15.
- ⁷ Dit punt werd bij de presentatie van het ontwerp voor Mariahoeve door de Dienst Wederopbouw en Stadsontwikkeling (Bakker Schut) aangehaald in een brief aan het College van B. en W., d.d. 2 november 1954.
- ⁸ Dat blijkt bijvoorbeeld uit de reeks boeken van de New Yorkse architect G.E. Kidder Smith over moderne architectuur: *Na Brazil Builds* (1943, tekst Philip L. Goodwin), *maakte hij Sweden Builds* (1950), *Switzerland Builds* (1950) en *Italy Builds* (1955), waarin een nadruk op de klassieken).
- ⁹ F.J. Franssen, 'Z. Exc. Minister Mr. J. in 't Veld: Zweedse ervaring leert dat hoogbouw niet duurder is dan laagbouw', *Bouw* 5 (1950) 48, 694-696.
- ¹⁰ 'Brief van het Genootschap "Architectura et Amicitia" aan de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting', *Forum* 5 (1950) 11, 438-439.
- ¹¹ J.F. Berghoef, 'Een excursie naar Denemarken en Zweden, ter inleiding', *Katholiek Bouwblad* 15 (1947-48) 14, 157.
- ¹² J.A. Snellebrands, *Zweedse Reisschetsen*, Amsterdam 1951 (studiereis Academie van Bouwkunst in Amsterdam, 1948).
- ¹³ Joosje van Geest, *Architectuurgids Breda*, Rotterdam 2002, 144-145.
- ¹⁴ Deze vergelijking wordt gemaakt in de cultuurhistorische verkenning van Mariahoeve door DLC cultuurhistorici uit 2000, 9.
- ¹⁵ Mr. A. Kleijn, *De volkshuisvesting in Zweden*, Den Haag 1952.
- ¹⁶ Kleijn 1952, 6 en 7.
- ¹⁷ Tijdens zijn bezoek aan Scandinavië was Efting Dijkstra verbaasd over de minimale woningmaten, waarmee de Zweden klaarblijkelijk genoegen namen. Hij concludeerde dat hiervoor op het niveau van de buurt en de wijk compensatie was gevonden. Efting Dijkstra 1948, 3.
- ¹⁸ Kleijn 1952, 22 en 34.
- ¹⁹ Kleijn 1952, 15. De stadstuinarchitect van Stockholm schreef een boek over de strijd tegen de stenen stad, *Kampen mot stenstaden*. Zie Efting Dijkstra 1948, 4.
- ²⁰ Kleijn 1952, 35.
- ²¹ Toelichting op het ontwerp voor Mariahoeve, in een brief van de Dienst Wederopbouw en Stadsontwikkeling aan het college van Burgemeester en Wethouders, 2 november 1954.
- ²² Dit idee was opgenomen in het Structuurplan Agglomeratie Den Haag (1957) en later in het Ontwerp Structuurplan 's-Gravenhage (1970).
- ²³ De Commissie van Advies voor de Uitbreidingsplannen in Zuid-Holland schreef op 20 oktober 1954 aan de gemeente: 'De Commissie acht het verder niet noodzakelijk dat in het verdere plan "Mariahoeve" nu reeds rekening gehouden wordt met dit station voor wat bijv. een directe verbinding station-wijkcentrum betreft.'
- ²⁴ Efting Dijkstra 1948, 3
- ²⁵ Brief van de Dienst Wederopbouw en Stadsontwikkeling aan het College van B. en W., d.d. 2 november 1954.
- ²⁶ Brief van S.G.A. Doorenbos, directeur Dienst der Gemeenteplantsoenen aan Bakker Schut, d.d. 9 december 1954.
- ²⁷ 'Mariahoeve, zwanenzang der Haagse planologen?', *Haagsche Courant*, 16 augustus 1955.
- ²⁸ Brief van H.M. Buskens, Directeur-Generaal van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, aan de directeur van de Gemeente Woningdienst Den Haag, d.d. 1 oktober 1957.
- ²⁹ Brief van F.J. Ponte, Hoofd Afdeling Juridisch-planologische en Algemene Zaken, van de Gemeentelijke Dienst van de Wederopbouw en Stadsontwikkeling, aan de Directeur-Generaal van Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid, d.d. 10 oktober 1957.
- ³⁰ Voluit: Eerste Nederlandsche Verkeersmaatschappij op het Leven en tegen Invaliditeit N.V.
- ³¹ 'Nochtans kan ik moeilijk inzien waarom een dergelijk tehuis de wijk zou declasseren, althans de exploitatie van het bezit van de 'Eerste Nederlandsche' nadelig zou kunnen beïnvloeden.' Brief van Van der Sluijs aan B. en W., d.d. 23 oktober 1959.
- ³² Brief van B. en W. Den Haag aan de Eerste Nederlandsche Verzekering Maatschappij op het Leven en tegen Invaliditeit NV, Den Haag, d.d. 3 november 1959.
- ³³ Inleiding door Ir. H.F.F. Kriens over de systeembouw in Mariahoeve, persconferentie 28 mei 1958.
- ³⁴ Brief van de Dienst Wederopbouw en Stadsontwikkeling aan B. en W., d.d. 5 juli 1957.
- ³⁵ Brief bouw bureau B. Meijer aan de Dienst Wederopbouw en Stadsontwikkeling, d.d. 22 maart 1958.
- ³⁶ F. van der Sluijs, persconferentie voorafgaande aan het slaan van de eerste paal van Mariahoeve, 28 mei 1958.
- ³⁷ 'Winkelcentra in Zweden', *Bouw* 15 (1960) 26, 822-827
- ³⁸ Dr. Ir. F. Bakker Schut was directeur van de Rijksdienst voor het Nationale Plan, voordat hij in 1949 directeur van de Dienst Wederopbouw en Stadsontwikkeling van de gemeente Den Haag werd. In 1961 stapte hij op na 'ernstige problemen met het toenmalige college van B. en W. om in dienst te treden bij het "Zwolsman-imperium" (aldus F. van der Sluijs, *Haagse stedenbouw, mijn ervaringen in de jaren 1946-1983*, Utrecht 1989, 16 en 50).
- ³⁹ Plan Winkelcentrum in Mariahoeve, Den Haag', *Bouw* 16 (1961) 7, 217. Zie ook samenvatting van een voordracht van F. Bakker Schut bij de K.N.A.C. in: 'Decentralisatie van winkelapparaat noodzakelijk. Wegverkeersdag K.N.A.C.', *Bouw* 17 (1962) 25, 908-909.
- ⁴⁰ Plan voor winkelcentrum Zwolsmangroep getorpedeerd', *Bouw* 18 (1963) 45, 1536.
- ⁴¹ DLC architectuurhistorici, *Invullen en uitbreiden, een cultuurhistorische verkenning van naoorlogse wijken in Den Haag 1945-1965, deel II* Mariahoeve, Rotterdam 2000, 29.
- ⁴² Samenvatting van de inleiding door Ir. F. v.d. Sluys, directeur van de Stadsontwikkeling der gemeente 's-Gravenhage op de persconferentie van woensdag 28 mei 1958.
- ⁴³ Mariahoeve wordt een aparte stadswijk, woongebied voor 25.000 personen met open bebouwing', *Het Vaderland* 23 mei 1956.
- ⁴⁴ Haagsche Courant, 16 augustus 1955.

Situatie

Ligging en begrenzing van de wijk. Situering ten opzichte van de binnenstad, de hoofdverkeer sverbindingen en de waterwegen. Mariahoeve vormt een stedelijk eiland in het groen. Aan twee zijden grenst de wijk aan het landschap en aan de andere twee zijden is een brede groenstrook.

Begrenzing

Luchtfoto van de wijk met de begrenzing.

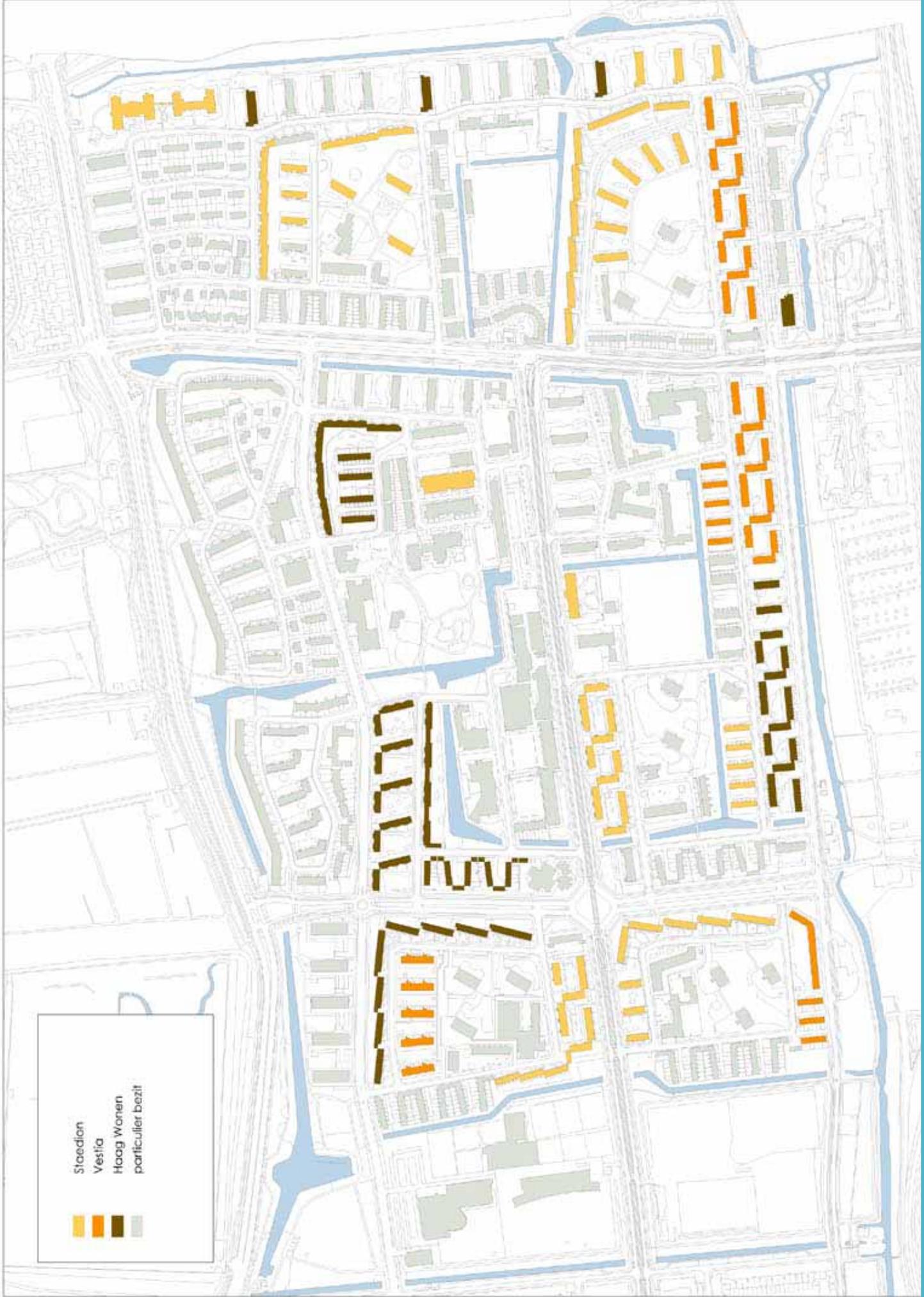
De randen van Mariahoeve:

- Bezuidenhoutseweg (noord): de grens van de strandwal met Huis Ten Bosch, landgoed de Reigersbergen en villawijk Marlot;
- Landscheidingsweg (oost): de overgang naar het polderland van Wassenaar;
- Schenkstrook (zuid): een groenzone tot aan de spoorlijn Den Haag – Leiden; met het dorp Voorburg aan de andere kant van het spoor;
- Carel Reinierskade (west), een groenstrook met sportvelden, die doorloopt tot de wijk Bezuidenhout.

Eigendom

Bezit van Haagse corporaties in de wijk.

Bestaande bebouwing

Woonbebouwing is aangegeven in laag-, middelhoog- en hoogbouw. Mariahoeve kent een grote variëteit aan woningtypen, bouwvormen en bouwhoogtes.

Bestaande ruimte

De kaart vormt de contramal van kaart 4. Zowel openbaar groen als privé groen is aangegeven. Het groen van Mariahoeve is prominent aanwezig in het hart van de woonbuurten (parkachtige woonomgeving), langs de hoofdroutes (boulevards in het groen) en in het centrale park De Horst.

Bebouwing en ruimte

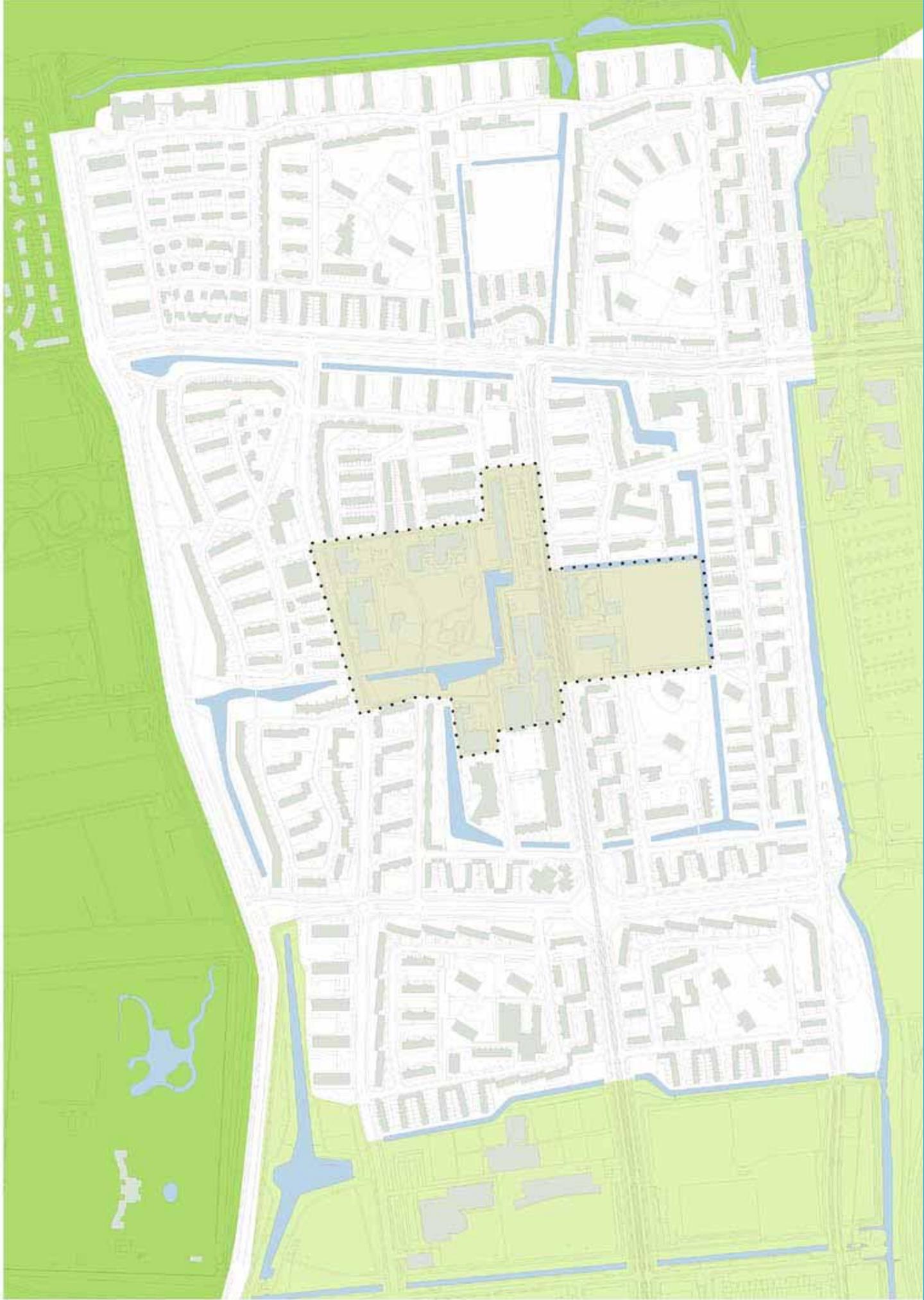
Hier zijn de kaarten 4 en 5 samengevoegd. Zo wordt de relatie tussen bebouwing en openbare ruimte aangegeven. De samenhang van Mariahoeve, met al zijn verschillende bouwvormen en hoogtes, wordt door het openbaar groen gemaakt.

- hoogbouw
- middel - hoogbouw
- laagbouw
- bijzondere bebouwing
- openbaar groen
- privé groen
- water

Structuur en samenhang: eiland in het groen

Deze kaart toont hoe Mariahoeve als geheel een heldere structuur heeft. Deze wordt gevormd door groene randen en een wijkcentrum, waarvan met name Winkelcentrum Mariahoeve een goed herkenbare en centrale positie in de wijk inneemt.

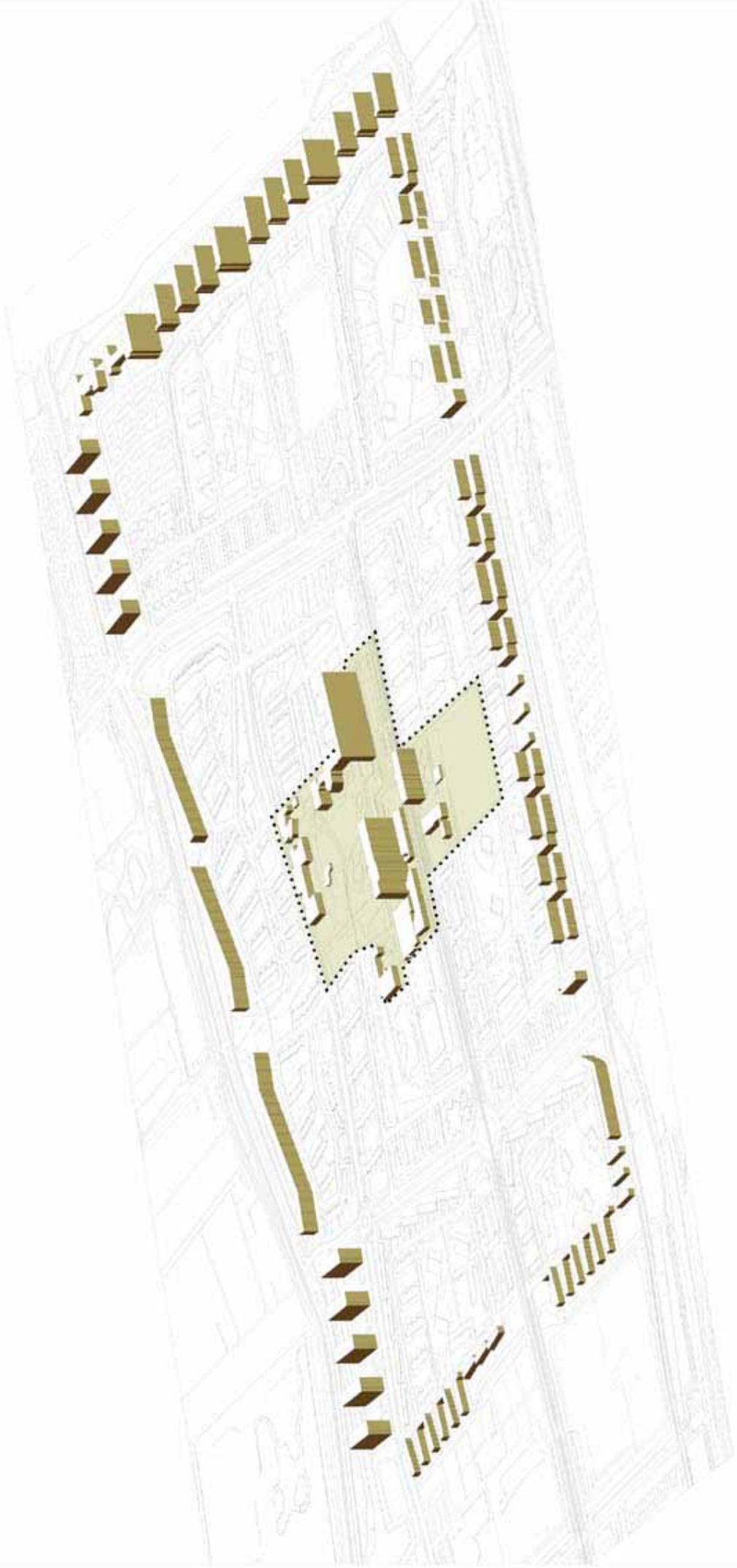

Duidelijke randen en centrum

Dit is een driedimensionale uitwerking van de randen en het wijkcentrum. De randen die grenzen aan groenzones (zuid en oost) hebben niet al te hoge bebouwing en zijn redelijk gesloten

De randbebouwing op wijkniveau

- Bezuidenhoutseweg (noord): hoge flats haaks op de rand op de plaatsen waar de strandwal met villa's of bosschages gesloten is (Huis Ten Bosch en villawijk Marlot) en langwerpige knikflats langs de rand op de plaats met open uitzicht op landgoed de Reigersbergen. In beide gevallen hebben de woningen uit hun woonkamer riant uitzicht op het groen;
- Landscheidingsweg (oost): hoge flats haaks op de rand, waardoor alle woningen uitzicht op het landschap hebben en bovendien vanuit de wijk doorzicht naar de polder ontstaat (dit is verdwenen door de vestiging van 14 woonwagens aan de Landscheidingsweg)
- Schenkstrook (zuid): Z-flats, met een strook drielagenbouw aan de rand (bejaardenwoningen beneden met twee lagen flats erboven); de binnenterreinen vormen een filter tussen de buurten en de groenzone langs het spoor. De geringe bouwhoogte garandeert een optimale bezonning van de woningen en de groengebieden in de buurten;
- Zijde Sportpark Overbosch (west): laagbouw in hofjes, die met een groenstrook zijn afgesloten van de rand van de wijk. Door de geringe hoogte wordt de bezonning van de buurten niet gehinderd.

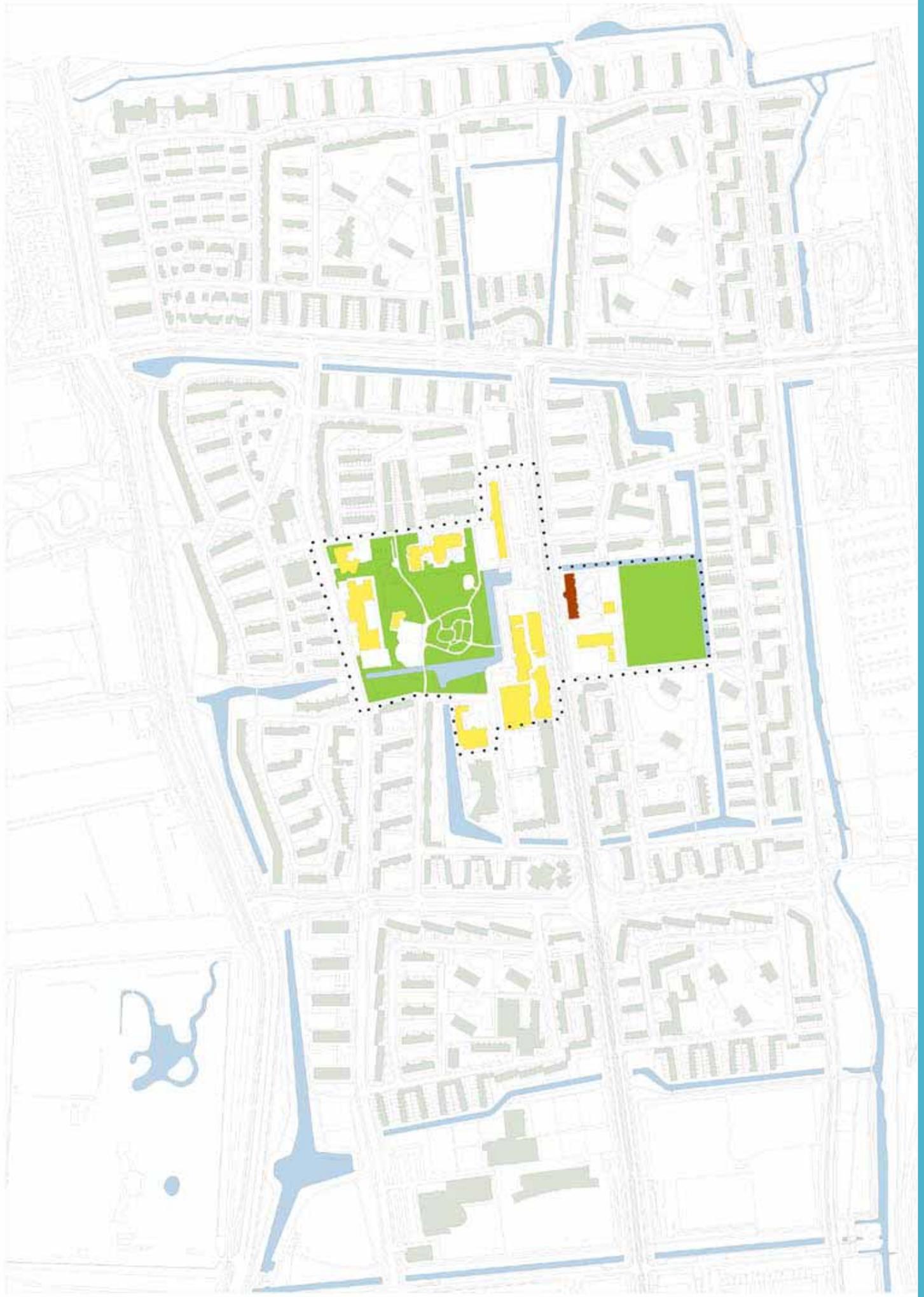

Collectieve wijkvoorzieningen

De voorzieningen in het centrum van Mariahoeve bestaan uit drie onderdelen:

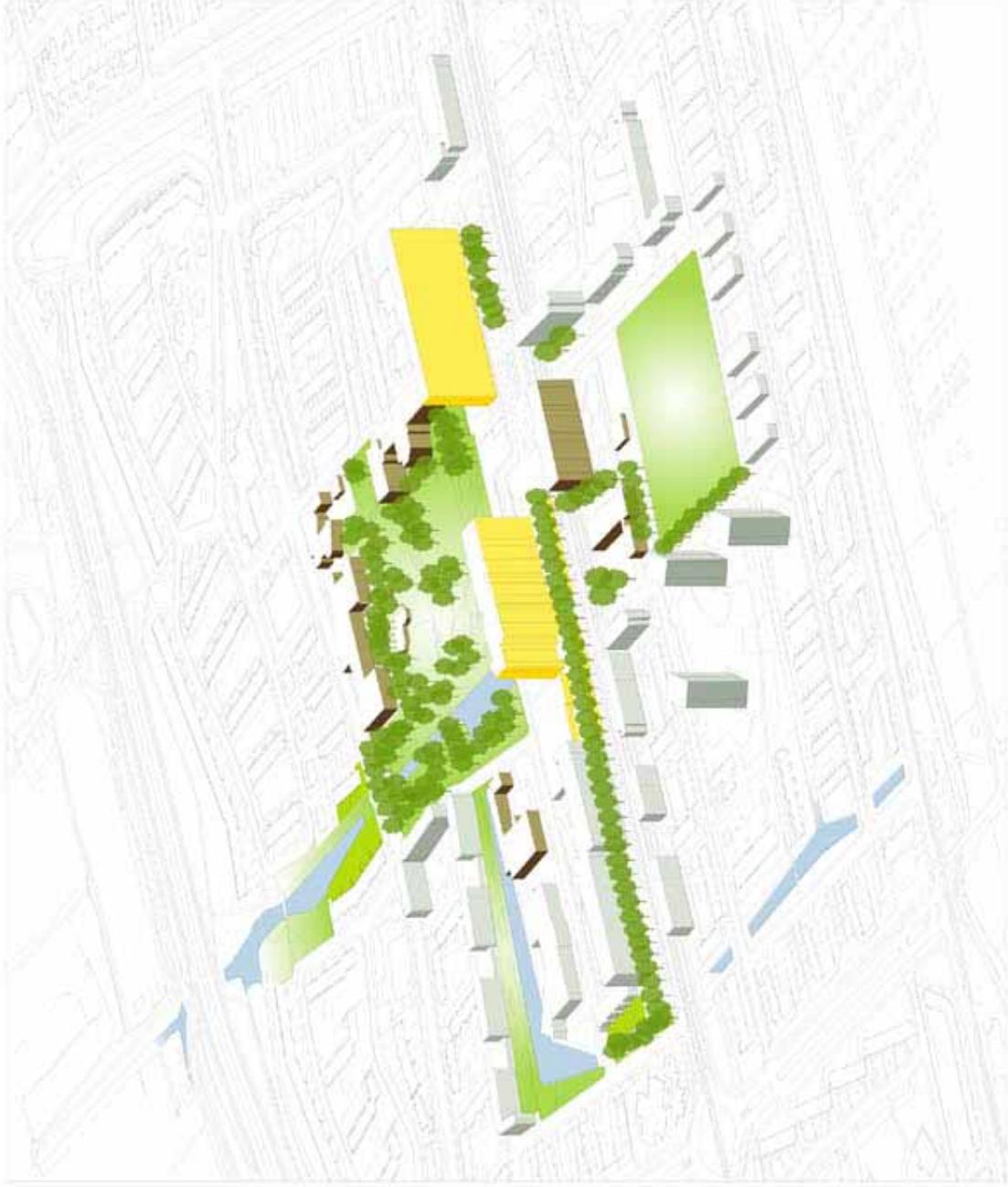
1. Park De Horst, omgeven door grote scholen, bejaarden- en verzorgingshuizen
2. Winkelcentrum Mariahoeve: een strook van 500 meter langs Het Kleine Loo, precies voor het park. Behalve het winkelcentrum zijn er woningen, kantoren, voorzieningen (wijkcentrum, crèche, apotheek), etc.
3. Sportvelden in de Horsten: een sportcomplex dat lucht brengt in de wijk. Zo ontstaat afstand om vanaf Het Kleine Loo naar de verschillende buurten te kijken en andersom vanuit de buurten goed zicht op het winkelcentrum te hebben.

Door de uitbreidingen van het winkelcentrum en de openbare gebouwen in De Horsten is park De Horst nauwelijks vanuit zijn omgeving te ervaren. Direct om het park zijn veel achterkanten (expeditiestraten, galerijen van de flats, dienstgebouwen van de verzorgingshuizen). De bijdrage van het park aan de kwaliteit van de wijk en het leefklimaat van de buurt De Horsten is onduidelijk.

Onderdelen collectieve wijkvoorzieningen

Dit is een driedimensionale uitwerking van het wijkcentrum, waarbij opvalt dat het winkelcentrum met belendingen als een brede schijf tussen park De Horst en het sportveld in ligt.

Geleding in zes buurten

Mariahoeve is opgedeeld in zes buurten. Ze zijn van elkaar gescheiden door hoofdwegen (Het Kleine Loo, Reigersbergenweg, Hofzichtlaan). Alleen tussen Landen-Noord en Landen-Zuid loopt de hoofdweg niet door, hier is een tussenzone met sportvelden, waarin de strook met hoogbouw langs de Landscheidingsweg is doorgezet. De buurten hebben weinig toegangswegen vanaf het hoofdwegenet, zeker in vergelijking tot andere wijken uit deze periode in Nederland. Zo ontstaat een autoluw klimaat in de buurten, dat bijdraagt aan de kwaliteit van de woonomgeving. Een uitzondering is de doorgaande route Vlaskamp-Diamanthorst, die Kampen-Noord en De Horsten doorsnijdt.

Landen Noord

Landen Zuid

Horsten

Burgen

Kampen Noord

Kampen Zuid

Besloten karakter buurten

Net zoals Mariahoeve als geheel hebben ook de zes afzonderlijke buurten scherp afgebakende randen. Deze worden gevormd door hoge wanden en schijven aan de noord- en oostzijde, laagbouwhoven aan de westzijde en middelhoge bebouwing aan de zuidzijde. De grote volumes van het winkelcentrum geven De Horsten een hoge rand aan de zuidzijde, die het centrale park De Horst in de schaduw zet.

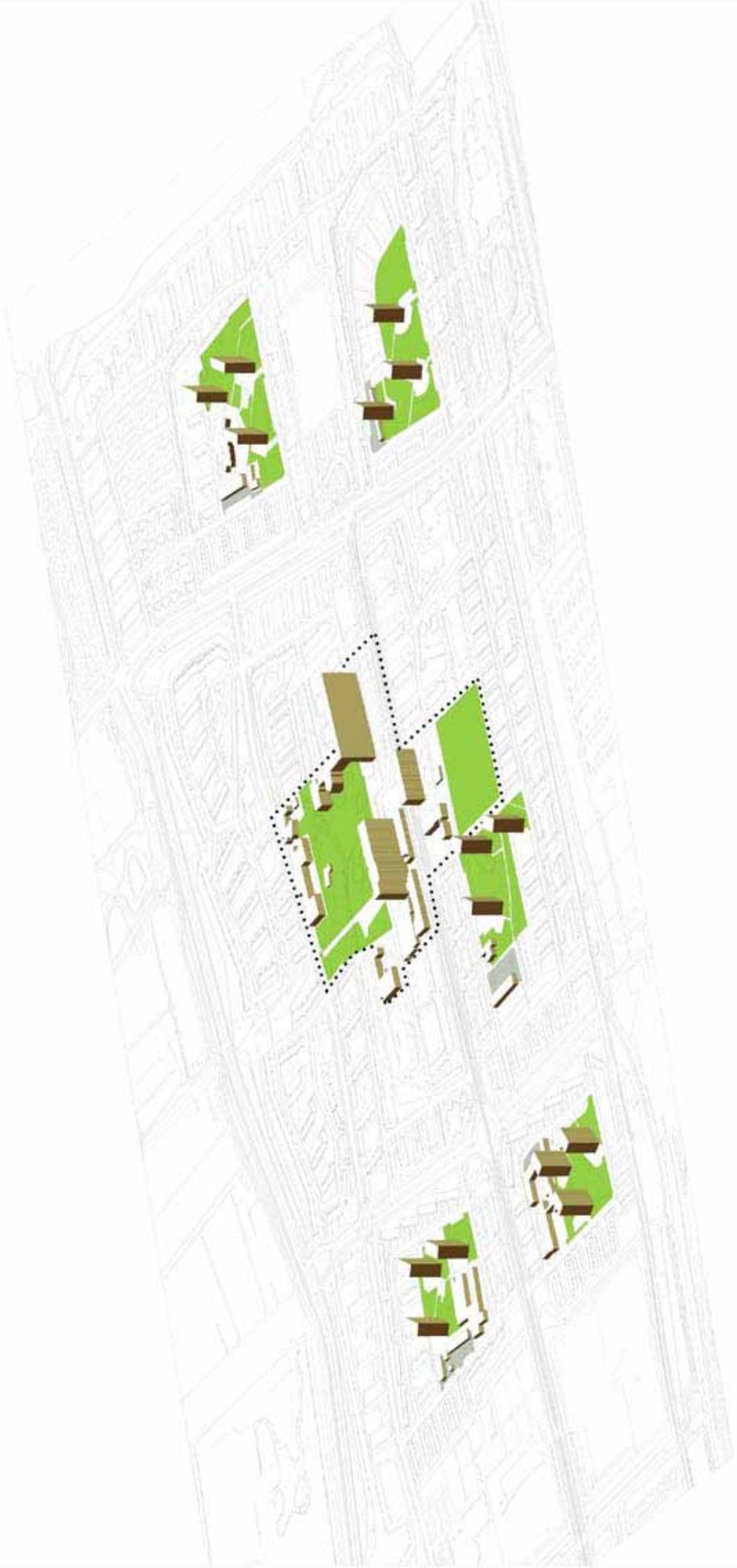
Buurtcentra

De kernen van de afzonderlijke buurten hebben een identieke opzet, met verschillen in de uitwerking. Er is gestreefd naar een groene, parkachtige omgeving met steeds drie woontorens, een straatje of pleinje met buurtwinkels en scholen. De Horsten wijkt af, hier heeft het grote wijkcentrum de rol van het buurtcentrum overgenomen. In de Burgen is aan beide zijden van het sportcomplex een winkelpleinje gevestigd.

Onderdelen buurtcentra

Dit is een driedimensionale uitwerking van de buurtcentra.

Differentiatie per buurt

Dit is een driedimensionale uitwerking van de buurt Kampen-Noord. De variatie in woningtypen, bouwhoogtes en woonmilieus is opvallend. In de buurt zijn sociale woningbouw en particuliere bouw gemengd. Langs de Bezuidenhoutseweg is een strook hoogbouwflats, die is georiënteerd op het landschap en van de rest van de wijk is gescheiden door de brede en groene Vlaskamp. Hierlangs en langs de Reigersbergenweg staat een groot complex middelhoogbouw. Deze bebouwing schermt het groene hart van de buurt af van de doorgaande wegen. In dit groene hart zijn korte stroken drielagenbouw aan de Roggekamp (met later toegevoegde liften), drie woontorens, een school en een plein met buurtwinkels (nu voornamelijk voorzieningen). Aan de westrand van de buurt liggen drie hoven met eengezinswoningen en een strook duplexwoningen. De zuidelijke grens, bij Het Kleine Loo, wordt gevormd door Z-flats en een korte galerijflat.

Geleding van de openbare ruimte

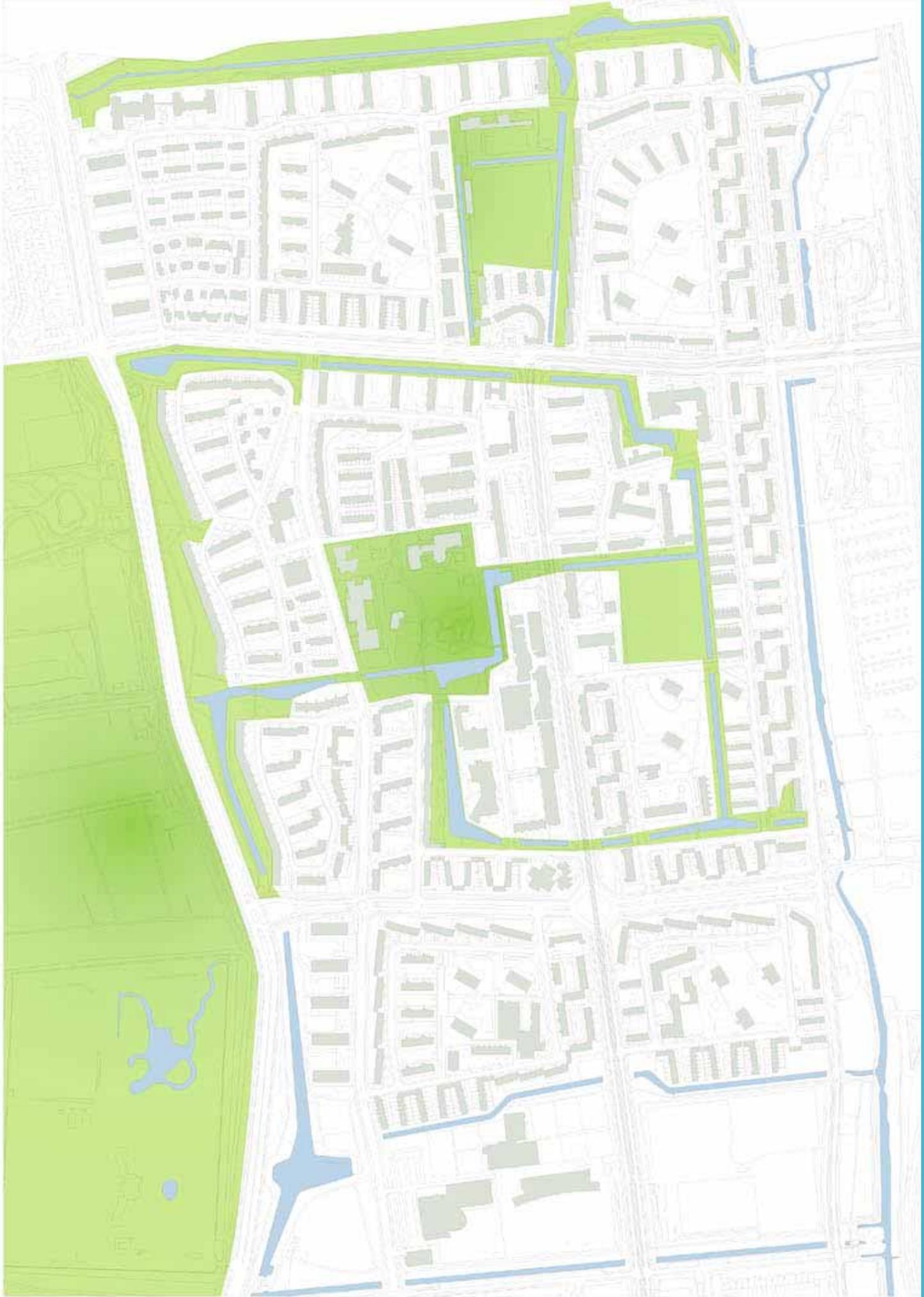
Kampen-Noord dient als voorbeeld om aan te geven hoe de buitenruimte in de buurten heel nauwgezet is verdeeld in sferen, die de woonkwaliteit van de buurt maken. Dankzij het groen en de soms heel subtiele geleding van de openbare ruimte (zoals met heggen) ontstaat samenhang en worden de grote overgangen in soorten bebouwing opgevangen in een verbindende structuur. De betekenis van dit systeem van openbare ruimte kan niet onderschat worden, het is de essentie van het woonmilieu dat voor Mariahoeve werd bedacht.

1. Openbare ruimte rondom de woontorens: een plantsoen ('uitloopruimte' of 'verpozingsruimte') voor de hele buurt;
2. Openbaar plein bij de buurtwinkels, een ontmoetingsplaats in de buurt;
3. Collectieve ruimte, dit zijn groenzones (grasvelden, borders) die aansluiten op het centrale plantsoen en tegelijk de gemeenschappelijke buitenruimte voor de middelhoogbouw vormen. De collectieve ruimte zorgt samen met het plantsoen van de hoogbouw voor de doorlopende parkomgeving, die samenhang geeft aan de buurt en alle woonmilieus met elkaar verbindt.
4. Collectieve ruimte in binnenhoven (zuidzijde), deze ruimte dient primair voor de direct omwonenden en wordt niet ervaren als onderdeel van het centrale park;
5. Privé tuinen bij de eengezinswoningen maar ook op bij de middelhoogbouw in het centrale groengebied. Door het gebruik van groene erfafscheidingen dragen ook de tuinen bij aan het groene, parkachtige karakter van de buurt.
6. Groengebieden rondom de wijk: grasstroken en bomenrijen aan de buitenzijde van de randbebouwing. Dit is geen park of verblijfsgebied, maar een onderdeel van de groene voegen tussen de buurten, die de doorgaande routes in Mariahoeve kenmerken.

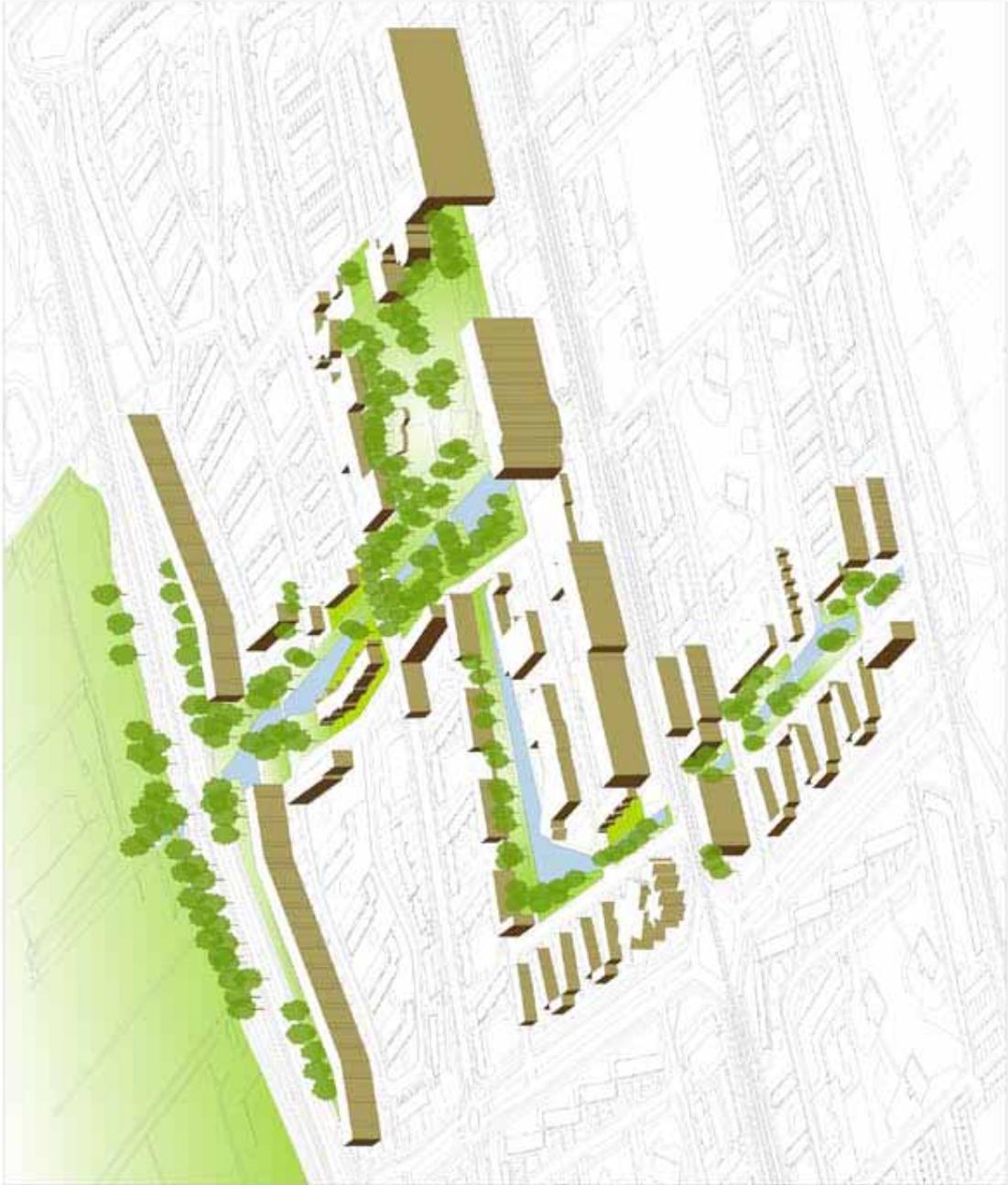
Waterstructuur

De waterlopen in Mariahoeve hebben een functie voor de waterbeheersing, maar zijn nauwelijks gebruikt voor de ruimtelijke structuur van de wijk. Het water is, omzoomd door groen, geleidelijk aan een achterkantennmilieu geworden. Later toegevoegde bebouwing in de groenzones langs het water is daar mede debet aan. In de Burgen is het water eerder een barrière dan een verbinding tussen het noordelijk en het zuidelijk deel van de buurt. Een gunstige uitzondering is de waterloop langs de noordelijke entree van de Hofzichtlaan, die de Smaragdhorst de allure van een singel geeft.

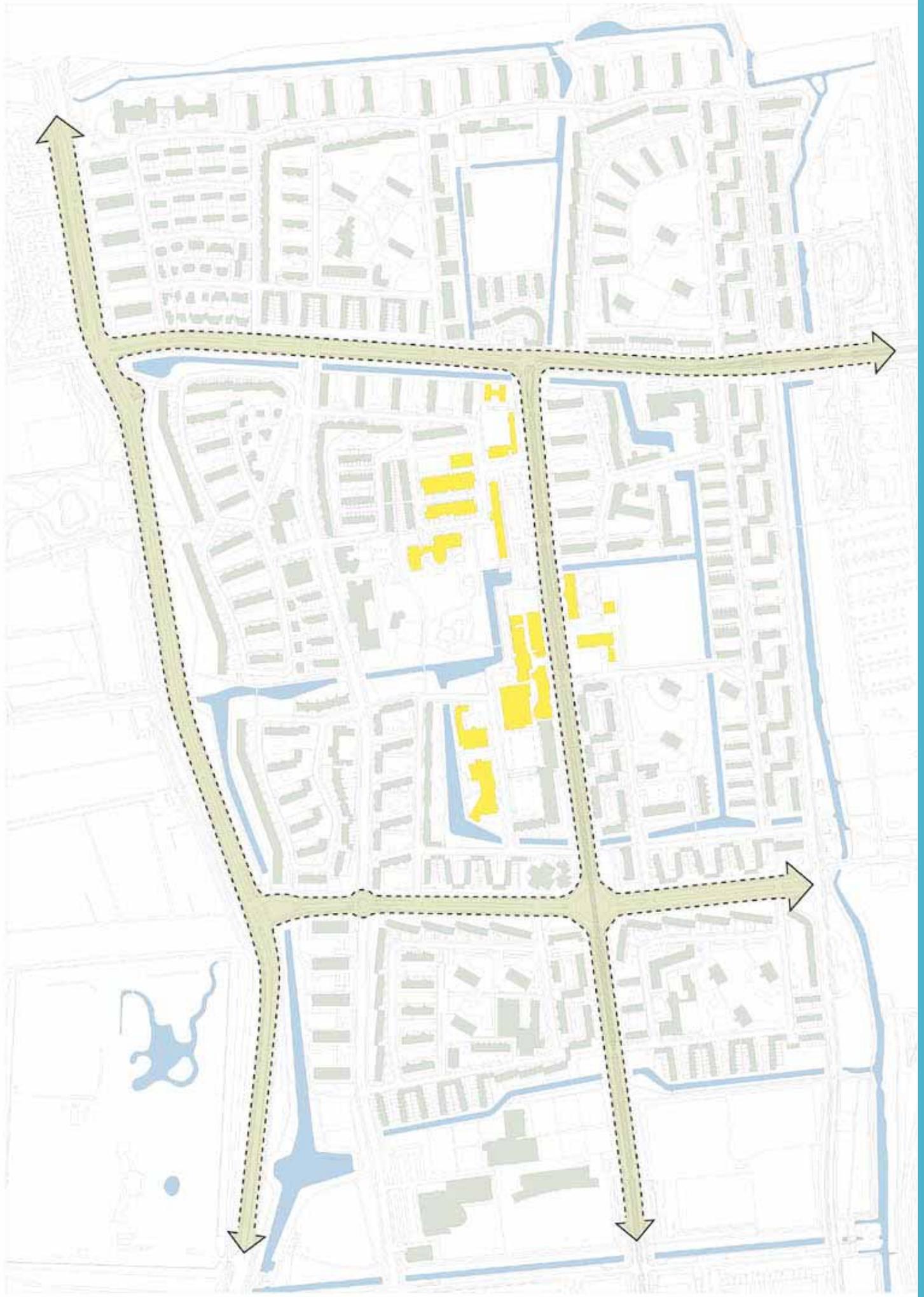
Uitwerking waterstructuur

Dit is een driedimensionale uitwerking van de waterstructuur rondom het wijkcentrum.

Hoofdwegen

Tussen de buurten van Mariahoeve lopen hoofdwegen. Deze doorgaande routes bepalen voor mensen die niet in de wijk wonen het beeld dat zij van Mariahoeve hebben. De vier routes worden in de volgende kaartbladen uitgewerkt.

Uitwerking hoofdwegen: Het Kleine Loo

Het Kleine Loo is de slagader van Mariahoeve. De route, waar tramlijn 6 over rijdt, loopt langs het wijkcentrum en mondt uit op de Hofzichtlaan. De buurten manifesteren zich in de vorm van Z-flats (Kampen-Noord, de Horsten), hoge schijven (De Horsten) en geschakelde randbebouwing (Kampen-Zuid). Bijzonder in Kampen-Zuid zijn de drie middelhoge flats haaks op Het Kleine Loo, die langs de weg met een hoge heg met elkaar zijn verbonden. Direct achter het drukke verkeer ontstaan daardoor besloten collectieve tuinen, die van de drukte op Het Kleine Loo nauwelijks last lijken te hebben.

Foto's:

1. De laagbouwhoven van Kampen-Zuid, bij de entree van Mariahoeve
2. Heg als verbinding tussen de middelhoogbouw in Kampen-Zuid, waardoor de achterliggende collectieve tuin van de hoofdroute wordt afgeschermd
3. Schijven De Horsten (links) en hoogbouw in wijkcentrum
4. Winkelcentrum Het Kleine Loo
5. Profiel van Het Kleine Loo, rechts de gereformeerde kerk (architect P. Verhave, 1964)

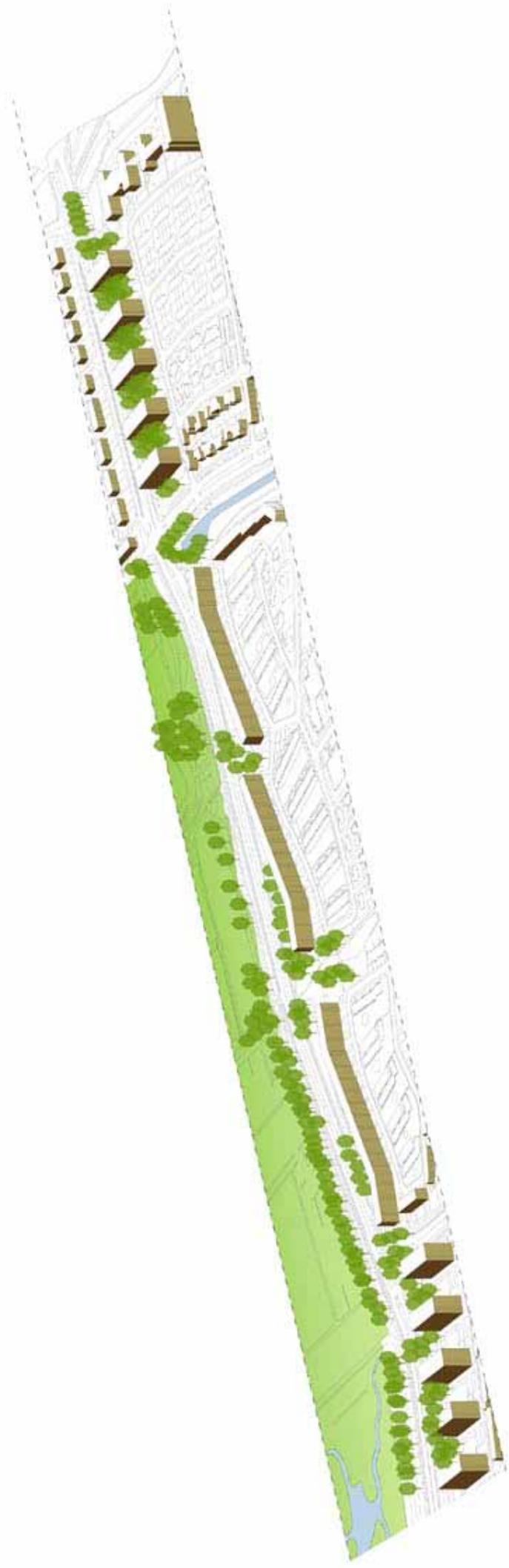

Uitwerking hoofdwegen: Bezuidenhoutseweg

Ten noorden van Mariahoeve loopt de Bezuidenhoutseweg, een belangrijke in- en uitvalsweg van Den Haag. De wijk is met een groenstrook afgescheiden van de wijk, en langs deze rand bebouwd met hoogbouw haaks op de weg (Kampen-Noord, Landen-Noord) en langgerekte knikflats (De Horsten).

Foto's:

1. Knikflats de Horsten (architect P. Zanstra, 1960 en 1961)
2. Idem
3. Profiel van de Bezuidenhoutseweg, ter hoogte van de Hofzichtlaan
4. Kruispunt met de Hofzichtlaan, hoogbouwflat in Kampen-Noord
5. Profiel van de Bezuidenhoutseweg

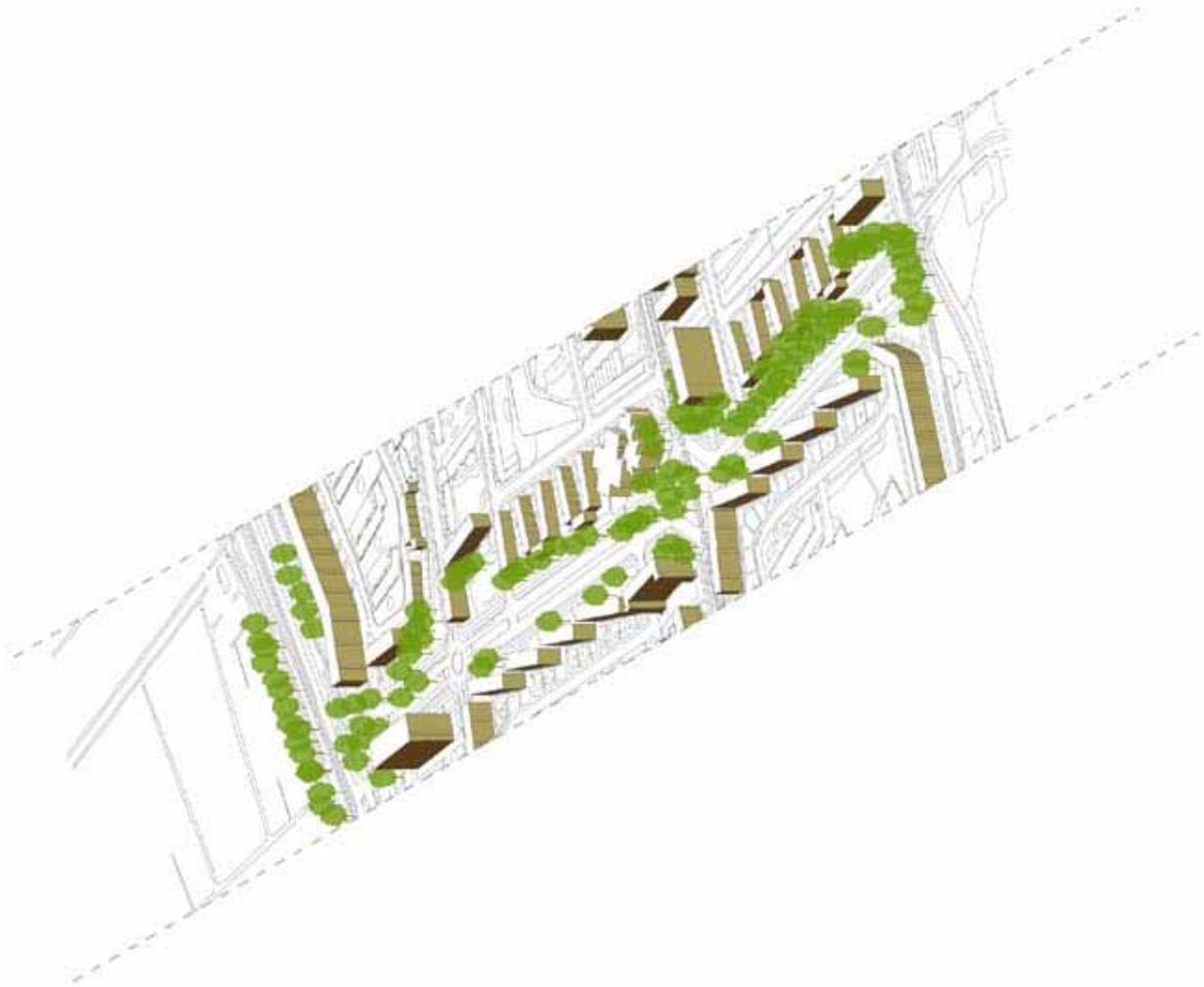

Uitwerking hoofdwegen: Reigersbergenweg

Oorspronkelijk zou de Reigersbergenweg worden opgenomen in een hoofdroute van Zoetermeer naar Scheveningen. Dat is nooit gebeurd, waardoor er nu een brede, groene en rustige ontsluitingsweg van Mariahoeve is ontstaan.

Foto's:

1. Bebouwing op de hoek met de Boekweitkamp (Kampen-Zuid),
2. Rotonde op de kruising met Het Kleine Loo, gezien vanaf Het Kleine Loo
3. Entree van de wijk vanuit zuidelijke richting (Finnenburg), een brede parkway
4. Bebouwing aan de zuidelijke entree (Noreenburg, Burgen)
5. Randbebouwing Kampen-Noord, geschakelde middelhoogbouw Roggekamp

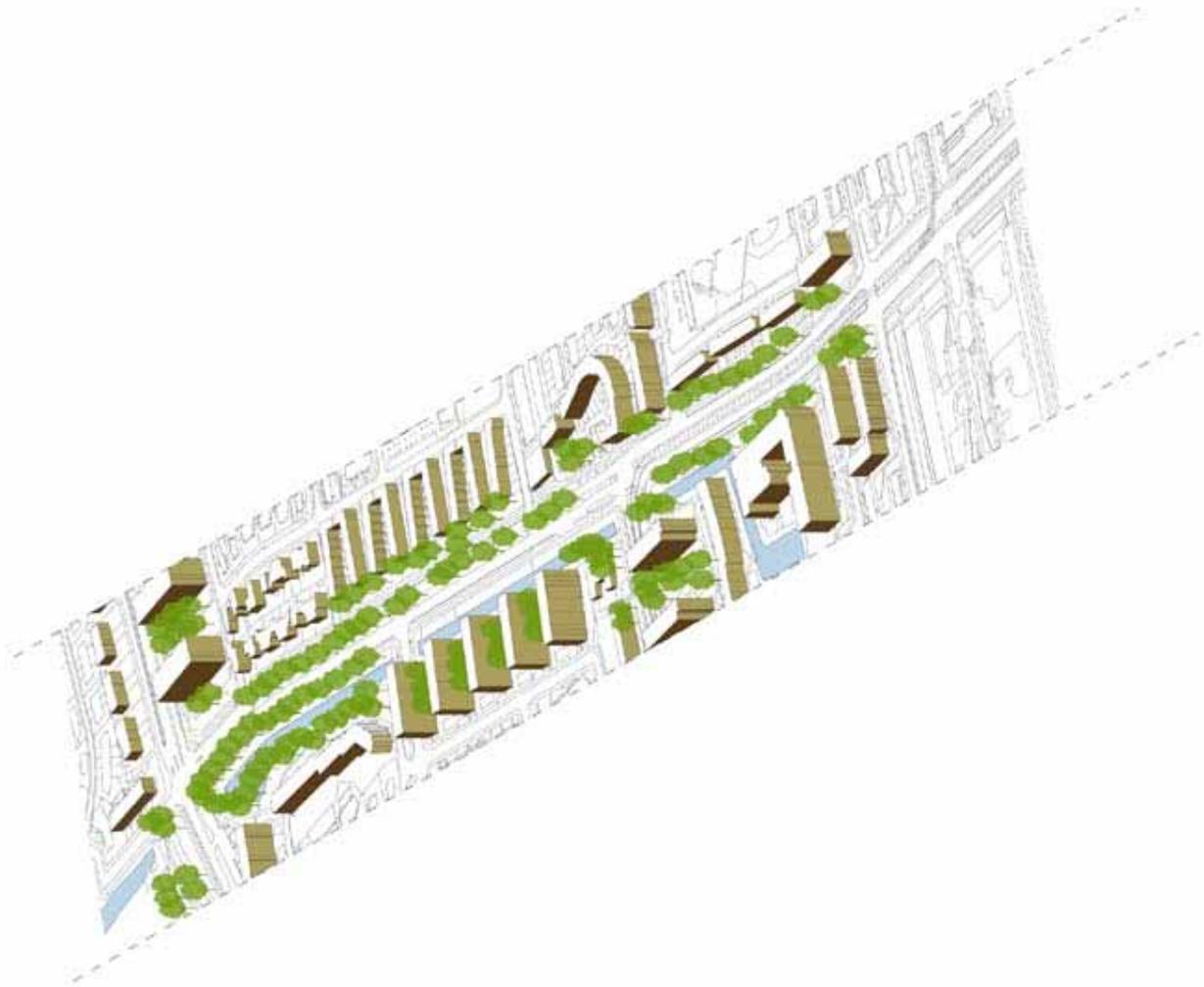

Uitwerking hoofdwegen: Hofzichtlaan

De Hofzichtlaan verbindt Voorburg met de Bezuidenhoutseweg en vormt de toegang naar het station Mariahoeve, met de aanliggende kantoren. De weg heeft een breed profiel en is grotendeels met groenstroken van de aanliggende wijken afgescheiden. Alleen een gedeelte van de laagbouw van Landen-Noord ligt direct aan de route.

Foto's:

1. Randbebouwing, woontoren en laagbouwhoven van Landen-Zuid
2. Laagbouwhoven Landen-Noord, afgeschermd met een groenstrook
3. Groene profilering van de Hofzichtlaan, inclusief bomenrij op de middenberm
4. Laagbouw direct aan de Hofzichtlaan (Landen-Noord)
5. Profilering van de Hofzichtlaan, wintersituatie.

Wijzigingen

Het gaat om wijzigingen en latere verstoringen ten opzichte van de oorspronkelijke opzet van Mariahoeve. Deze kaart geeft geen waardeoordeel maar laat zien in hoeverre het concept van de wijk in meer of minder zuivere vorm bewaard is gebleven. Al vanaf de bouw heeft Mariahoeve wijzigingen ondergaan. Op enkele plaatsen zijn hierdoor de bedoelingen van de ontwerpers enigszins verwaterd, met name wanneer groenzones werden bebouwd. Verschillende schoolcomplexen zijn gesloopt, hiervoor kwam woningbouw voor terug, in een aantal gevallen specifiek bestemd voor ouderen. Op de voormalige NAM-locatie (oliewinning) in de uiterste noordoosthoek van Mariahoeve kwam een verzorgingshuis met aanleunwoningen. Ondanks alle wijzigingen is het verbazingwekkend hoe goed Mariahoeve zijn conceptuele kwaliteit heeft behouden. De heldere en krachtige structuur kan, met andere woorden, veranderingen opnemen, zolang de hoofdstructuur van de wijk dominant blijft.

Op de kaart zijn de veranderingen in de groenstroken rondom Mariahoeve en planwijzigingen tijdens de bouw buiten beschouwing gelaten. Bron: *Mariahoeve, toonbeeld van de ongedeelde stad*, 2004

Kampen-Noord

1. Uitbreiding afdeling Economie van de Mondriaan Onderwijsgroep, Vlaskamp

Horsten

2. Nieuwbouw grondgebonden koopwoningen Jadehorst
3. Nieuwbouw grondgebonden koopwoningen Barnsteenhorst
4. Sloop school Granaathorst, nieuwbouw François Vatelsschool
5. Uitbreiding Albert Heijn, Winkelcentrum

Mariahoeve

6. Uitbreiding Modevakschool Diamanthorst
7. Nieuwbouw grondgebonden koopwoningen Amethishorst

Burgen

8. Nieuwbouw complex ouderenwoningen Het Kleine Loo op locatie voormalige schooltuin
9. Nieuwbouw grondgebonden koopwoningen Denenburg
10. Nieuwbouw grondgebonden koopwoningen (Geurst en Schulze), ter plaatse van twee gesloopte scholen aan het Hongarenburg
11. Ingrijpende renovatie laagbouw Hongarenburg
12. Nieuwbouw complex van 55 ouderenwoningen (architect Villa Nova), Zwedenburg, ter plaatse van een gesloopte Overbosch-College
13. Uitbreiding verpleeghuis Mariahoeve met vleugel voor dagbehandeling en 25 aanleunwoningen

Landen Noord

14. Nieuwbouw verzorgingshuis Landscheidingsweg, op de plaats van de vroegere NAM-locatie
 15. Nieuwbouw aanleunwoningen bij verzorgingshuis Landscheidingsweg, op de plaats van de vroegere NAM-locatie
 16. Nieuwbouw complex appartementen en eengezinswoningen, ter plaatse van een voormalige schooltuin (HTV-architecten). De nieuwe straat waaraan dit complex ligt werd ir. F. van der Sluijsplantsoen genoemd, het is de vraag hoe blij de ontwerper met het volbouwen van deze belangrijke groenstrook op het einde van Het Kleine Loo geweest zou zijn.
- Landen-Zuid
17. Nieuwbouw appartementen aan Margarethaland in de groenzone, die tegelijk met de bouw van de Aegonkantoren bij Station

Mariahoeve plaatsvond.

Voorbeelden veranderingen omgeving:

- Bebouwing in groenstrook westzijde (stadskant): tenniscomplex en sportcomplex Overbosch (jaren 80), politiebureau Haagse Hout en British School (ter plaatse van voormalig buitenbad van Overbosch, jaren 90);
- Toevoeging van een standplaats voor 14 woonwagens aan de oostzijde van Mariahoeve (Margarethaland);

Haagse Bos

1

2

3

4

5

Marlot

1

2

3

4

5

Landscheidingsweg

1

2

3

4

5

Schenkstrook

1

2

3

4

5

Bezuïdenhout

1

2

3

4

5

Winkelcentrum

1

2

3

4

5

Park

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Losse functies

1

2

3

4

5

1

2

3

4

5

Sportveld

Hoge schijven

Lange stroken

Middelhoog wand

Hoven en singels

Laagbouw en groen

Kampen Noord

Kampen Zuid

Burgen

Landen Noord

Landen Zuid

Hoofdstructuur

Rondom hoogbouw

Park Strokenbouw Landen Zuid

Groenzones geschakelde blokken

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Collectieve hoven park

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

1

2

3

4

5

Binnenhoven

Groenstroken

Geleiding collectieve ruimte

Groene plinten

Entreezones

Tuinen bij gestapelde bouw

Laagbouw in hoven

Vrije kavels in Kampen Noord

Tuinen langs singels

Tuinafscheidings

Berging

Garage

Bedrijf of bewoond

Entree of wonen

Trafo en kiosk 5

Water

Heggen

Schuttingen

Langsparkeren

Dwarsparkeren

Woonhoven of eigen erf

Garages

Velden bij hoogbouw

Velden bij buurtcentra

Winkelcentrum

Speelplaatsen

Laagbouw

Middelhoogbouw

Hoogbouw

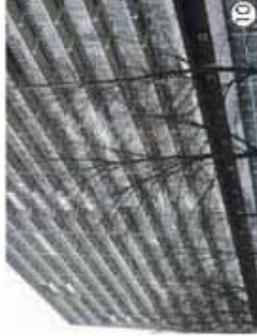
Voorzieningen

Scholen en bijzondere voorzieningen

Compositie gevels

Plastiek

Pareilfjes

Schoorstenen en materialen

Geveldetails

Entreeportijen

Architectuur buitenruimte

Gevelisolatie

Kunststof kozijnen

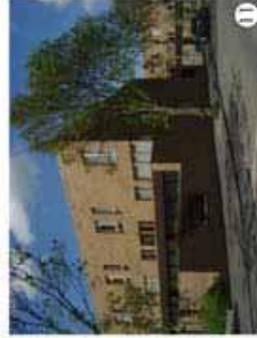
Toevoegingen gevels

Vergroving details

Gesloten plinten

Achterkanten

Bebouwing open ruimte

Bebouwing langs water-structuur

Verdichting winkelcentrum

Containers in openbare ruimte

